

Mövzu 7: “Avropa iqtisadi hüquq sahələri”

Plan:

- 1. Avropa gömrük hüququ**
- 2. Avropa ticarət hüququ**
- 3. Avropa maliyyə hüququ**

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

Avropa hüququ. Dərslik./ E.Ə. Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, 2016. 764 səh.

Əkbərov R.A. Avropa hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı, 2016 354 səh.

Бирюков М.М. Европейское право. Курс лекций. Учебное пособие. М.2006. 128 стр.

Европейское право. Учебник. /Под общ.ред. Л.М.Энтина. 3-е изд.М.2011.960 стр.

Право Европейского Союза. Учебное пособие. /отв. ред. С.Ю.Кашкин.М.2011. 320 стр.

Право Европейского Союза. Учебник. /Под общ.ред. С.Ю.Кашкина. М.2012. 1119 стр.

Хельсингский Акт. 1975

GİRİŞ

Dünyada müstəqil hüquq sistemi kimi tanınan milli (dövlətdaxili) hüquq da bir neçə sahəyə bölünür. Söhbət maliyyə hüququ, mülki hüquq, cinayət hüququ, inzibati hüquq, əmək hüququ və digər müstəqil hüquq sahələrindən gedir.

Müstəqil hüquq sistemlərindən digəri olan Avropa hüququ da həmçinin müxtəlif hüquq sahələrinə bölünür. Belə ki, Avropa hüququ ümumi və xüsusi hüquq kimi iki hissədən ibarətdir. Avropa hüququnun xüsusi hissəsi məhz özündə bir neçə hüquq sahəsini birləşdirir

SUAL 1

Avropa gömrük hüququ anlayışı

Beynəlxalq aləmdə mövcud olan hüquq sistemləri ayrı-ayrı müstəqil hüquq sahələrinə bölünür. Belə ki, hüquq sistemlərindən biri olan beynəlxalq hüquq bir neçə hüquq sahəsindən (məsələn, beynəlxalq müqavilələr hüququ, beynəlxalq təşkilatlar hüququ, beynəlxalq iqtisadi hüquq, xarici əlaqələr hüququ və s.) ibarətdir¹¹.

. Avropa gömrük hüququ həmin sahələrdən biri sayılır.

Məlum olduğu kimi, Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər tərəfindən müvafiq gömrük ittifaqı yaradılmışdır. Təsadüfi deyil ki, Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 23-cü maddəsinə görə, Avropa İttifaqı «gömrük ittifaqı»dır. Sözügedən gömrük ittifaqı çərçivəsində isə, yəni Avropa İttifaqında gömrük tənzimləməsi həyata keçirilir. Gömrük tənzimləməsi sahəsində mövcud olan hüquq normalarının məcmusu məhz Avropa gömrük hüququ adlanır.

Avropa gömrük hüququ dedikdə Avropa hüququnun elə bir müstəqil hüquq sahəsi başa düşülür ki, bu sahə özündə Avropa İttifaqında gömrük tənzimlənməsinə aid hüquq normalarını birləşdirir. Bu normalar Avropa Gömrük İttifaqının (AGİ) fəaliyyəti ilə bağlı yaranan ictimai münasibətləri nizama salır. Məhz belə münasibətlərin mövcud olması Avropa gömrük hüququ kimi müstəqil hüquq sahəsinin ayrılmasını şərtləndirən əsas və həlledici meyar rolunu oynayır, çünki həmin münasibətlər Avropa gömrük hüququnun nizamasalma (tənzimləmə) predmetini təşkil edir. Axı, unutmaq olmaz ki, hər bir müstəqil hüquq sahəsinin özünəxas nizamasalma (tənzimləmə) predmeti olmalıdır.

Avropa gömrük hüququnun nizamasalma predmeti və subyektləri

Bildiyimiz kimi, hər bir hüquq sahəsinin özünəməxsus nizamasalma predmeti vardır. Bu sözləri eyni ilə Avropa gömrük hüququ haqqında da söyləmək olar.

Avropa gömrük hüququnun nizamasalma predmeti dedikdə onun tənzimlədiyi ictimai münasibətlərin dairəsi başa düşülür. Avropa gömrük hüququ

---

¹¹Международное право. Учебник / Отв. ред. А.А.Ковалев, С.В.Черниченко. М., 2008, с.31-33.

hansı növ ictimai münasibətləri tənzimləyirsə, o münasibətlər də Avropa gömrük hüququnun nizamasalma predmetini təşkil edir.

Qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqında yaradılan gömrük ittifaqı, yəni AGİ xeyli müddətdir fəaliyyət göstərir. Sözügedən gömrük ittifaqının fəaliyyətinin iki tərəfi (aspekti) vardır:

- Avropa Gömrük İttifaqının fəaliyyətinin daxili tərəfi;
- Avropa Gömrük İttifaqının fəaliyyətinin xarici tərəfi.

Avropa Gömrük İttifaqının fəaliyyətinin daxili tərəfi dedikdə üzv-dövlətlər tərəfindən yaradılan bu ittifaqın daxilində əmələ gələn gömrük münasibətləri başa düşülür. Məhz bu münasibətlər Avropa gömrük hüququnun nizamasalma predmetini təşkil edir. Elə buradaca dərhal qeyd etməliyik ki, Avropa gömrük hüququnun nizamasalma predmeti təkcə bu cür münasibətlərdən, yəni Avropa Gömrük İttifaqı daxilində yaranan gömrük münasibətlərindən ibarət deyildir. Məsələn burasındadır ki, Avropa Gömrük İttifaqının fəaliyyətinin xarici tərəfi ilə bağlı olan gömrük münasibətləri də Avropa gömrük hüququnun nizamasalma predmetinə aiddir.

Avropa Gömrük İttifaqının fəaliyyətinin xarici tərəfi dedikdə Avropa Gömrük İttifaqının xarici sərhədləri vasitəsilə malların daşınması ilə bağlı olaraq, yaranan gömrük münasibətləri başa düşülür. Bu münasibətlər də Avropa gömrük hüququnun nizamasalma predmetinə daxildir.

Beləliklə, Avropa gömrük hüququnun nizamasalma predmetini **iki növ gömrük münasibəti** təşkil edir ki, həmin münasibətlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- Avropa Gömrük İttifaqı daxilində yaranan gömrük münasibətləri;
- Avropa Gömrük İttifaqının xarici sərhədləri vasitəsilə malların daşınması ilə əlaqədar yaranan gömrük münasibətləri.

Avropa gömrük hüququ da məhz göstərilən münasibətləri, yəni Avropa Gömrük İttifaqının daxili və xarici tərəflərini (aspektlərini) nizama salan hüquq normalarının sistemidir. Avropa Gömrük İttifaqının daxili tərəfi (aspekti) malların bu ittifaq daxilində sərbəst hərəkəti ilə bağlı olan məsələdir²¹. Avropa Gömrük İttifaqının xarici tərəfi (aspekti) isə ümumi xarici gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqəli olan məsələdir.

---

²¹ *Malların sərbəst hərəkəti barədə daha ətraflı*: Дейвис К. Право Европейского Союза. Киев, 2005, с.30.

Avropa gömrük-hüquq münasibətlərinin iştirakçıları **Avropa gömrük hüququnun subyektləri** adlanır. Avropa gömrük hüququnun subyektləri isə elə Avropa hüququnun subyektlərindən, yəni Avropa İttifaqından, üzv-dövlətlərdən, Avropa İttifaqının institut və orqanlarından, habelə üzv-dövlətlərin fiziki və hüquqi şəxslərindən ibarətdir.

Avropa gömrük hüququnun prinsipləri

Hüquq nəzəriyyəsiindən mələumdur ki, dünyada mövcud olan hüquq sistemləri tərkibində hər hansı sahənin (müstəqil hüquq sahəsinin) fərqləndirilməsi və ayrılması üçün müəyyən əsasların olması tələb edilir; hüquq sahəsinin özünəxas prinsiplərə malik olması həmin əsaslardan biri sayılır. Sözügedən əsaslarla birlikdə (söhbət, ilk növbədə, nizaməsalma predmeti kimi həlledici əsədan gedir) özünəxas prinsiplər bu və ya digər hüquqi quruma imkan verir ki, o, ya beynəlxalq, ya dövlətdaxili (milli), ya da Avropa hüququ tərkibində müstəqil hüquq sahəsi kimi status əldə etsin. Bu sözləri Avropa gömrük hüququ barəsində də söyləmək olar. Belə ki, Avropa gömrük hüququ Avropa hüquq sisteminə daxil olan müstəqil hüquq sahələrindən biridir. O, belə statusa (müstəqil hüquq sahəsi kimi statusa) bir neçə əsəsin sayəsində malik olur; özünəxas prinsiplərə malik olmaq həmin əsaslardan biridir.

Avropa gömrük hüququnun prinsipləri dedikdə hüquqi-tənzimətmənin elə əsas ideyaları və rəhbər başlanğıcları başa düşülür ki, onlar Avropa gömrük hüququnun mahiyyətini ifadə edir və hüquqi təbiətini müəyyənləşdirir. Həmin prinsiplər, hər şeydən əvvəl, Avropa gömrük-hüquq normalarında birbaşa (bilavasitə) formulə olunur. Bu və ya digər hüquq normasında birbaşa (bilavasitə) formulə edilməyən elə prinsiplər də mövcuddur ki, onlar ayrı-ayrı Avropa gömrük-hüquq normalarının mahiyyətindən irəli gəlir. Əgər həmin normaları təhlil etsək, görürük ki, burada dolayı yolla Avropa gömrük hüququnun müəyyən prinsipləri təsbit olunmuşdur. Məhz buna görə, yəni Avropa gömrük-hüquq normalarında birbaşa təsbit edildiyinə və ya həmin normaların mahiyyətindən irəli gəldiyinə görə Avropa gömrük hüququnun prinsiplərinin məcburi hüquqi qüvvəsi vardır. Unutmaq olmaz ki, istənilən hüquq norması məcburi hüquqi qüvvəyə malikdir.

Birinci, Avropa gömrük hüququ müvafiq gömrük ittifaqının fəaliyyət göstərməsi kimi vacib **prinsipdən** çıxış edir. Bu prinsipə görə, Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin gömrük ittifaqı vahid (ümumi) gömrük ərazisində fəaliyyət göstərir. Belə fəaliyyət, ilk növbədə, gömrük ittifaqı daxilində üzv-dövlətlərin inteqrasiyasına yönəlir. Digər tərəfdən, gömrük ittifaqının fəaliyyəti Avropa İttifaqı və üçüncü dövlətlərlə gömrük münasibətlərini əhatə edir.

İkinci, **üzv-dövlətlərim gömrük suverenliyini məhdudlaşdırmaq** prinsipi Avropa gömrük hüququnun özünəxas prinsiplərindən biridir. Bu prinsipə görə, Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər gömrük tənzimləməsi, habelə gömrük siyasəti sahəsində özlərinin suverenliyini (gömrük suverenliyini) Avropa İttifaqına verirlər. Bununla onların gömrük suverenliyi məhdudlaşır.

Üçüncü, Avropa gömrük hüququ **vahid (ümumi) gömrük sərhədi daxilində malların sərbəst hərəkət etməsi prinsipini** təsbit edir. Bu prinsipə görə, vahid (ümumi) gömrük sərhədi daxilində istənilən mal onun mənşə yerindən (hansı ölkədən gətirilməsindən) asılı olmayaraq, sərbəst dövr edir. Belə ki, üzv-dövlətlər arasında malların sərbəst hərəkətinə mane olan hallar aradan qaldırılır.

Dördüncü, **üzv-dövlətlər arasında gömrük rüsumunun ləğv edilməsi prinsipini** Avropa gömrük hüququnun özünəxas prinsiplərindən biri kimi tanımaq mümkündür. Bu prinsipə görə, daxili ticarətdə gömrük rüsumunun ödənilməsinə (alınmasına) yol verilmir. Həmin prinsipə əməl etmək Avropa Gömrük İttifaqının fəaliyyət göstərməsinin əsas şərtidir.

Beşinci, **gömrük rejiminin müəyyənləşdirilməsi prinsipi** də Avropa gömrük hüququnun özünəxas prinsiplərindən biri sayılır. Bu prinsipə görə, Avropa İttifaqında bir neçə gömrük rejimindən istifadə olunur (məsələn, malları sərbəst dövriyyə üçün buraxma, tranzit, emal və digər rejimlər). Avropa İttifaqının Gömrük Məcəlləsində həmin rejimlər nəzərdə tutulmuşdur.

Avropa gömrük hüququnun **digər özünəxas prinsiplərini** də fərqləndirmək olar. Belə ki, müvafiq prinsiplər alimlərin (müəlliflərin) subyektiv fikri əsasında ayrılır. Lakin onlar həmin prinsipləri müəyyənləşdirərkən obyektiv reallığa, ilk növbədə, hüquq normalarına əsaslanmalıdırlar.

Avropa gömrük hüququnun mənbələri

Təsis müqavilələri

Avropa gömrük hüququ özünün ibarət olduğu hüquq normalarının vasitəsi ilə Avropa Gömrük İttifaqının daxili və xarici tərəflərini (aspektlərini) tənzimləyir; həmin normalar isə bu və ya digər formada ifadə edilir, mövcud olur. Hüquq normalarının ifadə edildiyi və mövcud olduğu formalara **Avropa gömrük hüququnun mənbələri** deyilir¹.

Avropa gömrük hüququnun mənbələri bir neçə növə bölünür. **Təsis müqavilələri** onlardan biri sayılır. Elə buradaca dərhal qeyd etməliyik ki, təsis

---

¹ *Avropa gömrük hüququnun mənbələrinin sistemi barədə ətraflı bax: məsələn, Накы А.А. Тогоженное право ЕС. Учебное пособие. М., 2003 (гл. I. § 1.2).*

müqavilələri Avropa gömrük hüququnun mənbələri arasında əsas yer tutur. Belə ki, Avropa Gömrük İttifaqının xüsusiyyətləri, fəaliyyət prinsipləri və digər vacib məsələlər məhz təsis müqavilələri ilə müəyyən edilir.

Təsis müqavilələri arasında, xüsusi olaraq, **Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin** (2007-ci il Lissabon Müqaviləsi redaktəsində) adını çəkmək lazımdır. Onun bir sıra maddəsi Avropa İttifaqında gömrük fəaliyyətinin tənzimlənməsinə həsr edilmişdir. Məsələn, həmin müqavilənin 23-cü maddəsi Avropa Gömrük İttifaqının xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir; müqavilənin 28-30-cu maddələri kəmiyyət məhdudiyyətlərini qadağan edir və s².

Təsis müqavilələri arasında **Avropa İttifaqına dair Müqavilə də** (2007-ci il Lissabon Müqaviləsi redaktəsində) vacib rol oynayır. Burada üzv-dövlətlərin gömrük əməkdaşlığına aid müvafiq normalar nəzərdə tutulmuşdur. Müqaviləyə görə, müvafiq cinayətlərin qarşısının alınması, müəyyən edilməsi və təhqiqat aparılması üçün üzv-dövlətlərin gömrük orqanları arasında operativ əməkdaşlıq həyata keçirilməlidir.

Avropa İttifaqında islahat haqqında Müqavilə (Lissabon Müqaviləsi, 2007-ci il) adıçəkilən gömrük ittifaqını Avropa İttifaqının müstəsna səlahiyyətlərinə aid edir. Müqavilədə üzv-dövlətlər arasında gömrük əməkdaşlığının gücləndirilməsi məsələsində Avropa İttifaqı institutlarının, xüsusilə də Avropa Parlamentinin səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi nəzərdə tutulur. Lissabon Müqaviləsi qarşıya Avropa İttifaqının gömrük siyasətini və gömrük işinin bütün aspektlərini vahid (eyni cür) tənzimləmə sistemini formalaşdırmaq kimi məqsəd qoyur; müqavilə həmçinin gömrük cinayətlərinə və hüquq pozuntularına görə məsuliyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsini nəzərdə tutur.

Beynəlxalq müqavilələr

Beynəlxalq müqavilələr Avropa gömrük hüququnun mənbə növlərindən biridir, bu şərtlə ki, onlar gömrük məsələsinə aid olsun. Söhbət, ilk növbədə, **«BYD» Kitabçası tətbiq edilməklə beynəlxalq yük daşımaları haqqında Gömrük Konvensiyasından** (Cenevrə, 1975-ci il) gedir; o, bəzən, TİR Konvensiyası adlanır. Konvensiya keçmiş Avropa Birliyi (indiki Avropa İttifaqı) və üzv-dövlətlər tərəfindən birlikdə imzalanmışdır¹. Hal-hazırda Avropa İttifaqı və

---

² *Kəmiyyət məhdudiyyətləri barədə bax:* Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslük. Bakı, 2012, s.326-338.

¹ *Konvensiya barədə ətraflı bax:* Əliyev E.Ə. Beynəlxalq nəqliyyat hüququ.. Dərslük. Bakı, 2009, s.443-447.

üzv-dövlətlər birlikdə həm də Müvəqqəti **idxal haqqında İstanbul Konvensiyasının** (1990-cı il)² üzvüdürlər.

Avropa İttifaqı və üzv-dövlətlər birlikdə həmçinin **Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin** (TTBS - QATT, 1994-cü il redaksiyasında) iştirakçılarıdır. Buna görə də həmin saziş Avropa gömrük hüququnun mənbəyi olan beynəlxalq müqavilələr sırasına aiddir³.

Avropa İttifaqının beynəlxalq-hüquqi aktları (beynəlxalq müqavilələr) arasında elələri vardır ki, həmin müqavilələri (Avropa İttifaqının yuris- diksiyasına aid olan aktları) üzv-dövlətlər üçüncü dövlətlərlə və ya beynəlxalq təşkilatlarla bağlamışdır. Üzv-dövlətlərin bağladıkları bu kimi müqavilələr əgər gömrük məsələlərinə toxunarsa, onlar Avropa gömrük hüququnun mənbəyi sayılır. Söhbət, ilk növbədə, Gömrük prosedurunun sadələşdirilməsi və harmonizasiyası haqqında **Beynəlxalq Konvensiyadan** (1973-cü il)⁴ gedir; o, beynəlxalq dövriyyədə, adətən, Kioto Konvensiyası kimi tanınır.

Avropa İttifaqının bu növ (tip) beynəlxalq müqavilələrinə Malların müvəqqəti idxalı üçün ATA Kitabçası haqqında Gömrük Konvensiyası (1961-ci il)² da aiddir; ona həm də ATA Konvensiyası deyilir. ATA müvəqqəti idxalın fransızca və ingiliscə adının (Admission Temporaire və Temporary Admission) abreviaturasıdır.

Avropa İttifaqının beynəlxalq müqavilələrinə həm də bu növ müqavilələr daxildir ki, onlar üzv-dövlətlərin öz aralarında təsis müqavilələrinin məqsədinə nail olmaq üçün bağlanılır. Bunlara misal olaraq, **Gömrük İşlərində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Sazişi** (1998-ci il)⁵ göstərmək olar. Bu növ beynəlxalq müqavilələr sırasında həm də **Gömrük məqsədləri üçün informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi haqqında Konvensiyanın** (1995-ci il)⁶ adını çəkə bilərik.

Göstərilən konvensiya və sazişlər Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər arasında bağlanmışdır. Lakin, buna baxmayaraq, həmin sənədlər Avropa gömrük hüququnun mənbəyi sayılır. Ona görə ki, onlar Avropa İttifaqının beynəlxalq müqavilələrinin növlərindən biri hesab edilir. Bu onunla izah edilir ki, həmin növ

---

² URL:<http://www.lawru.info>

³ URL:<http://www.base.consultant.ru>

⁴ URL:<http://www.bespravo.ru>

⁵ URL:<http://www.adilet.zan.kz>

⁶ URL:<http://www.does.pravo.ru>

beynəlxalq müqavilələr Avropa İttifaqına dair Müqavilə əsasında bağlanmışdır. Digər tərəfdən, onlar Avropa İttifaqının gömrük sahəsində qarşısına qoyduğu məqsədə nail olmaq üçün həyata keçirilir.

Beləliklə, Avropa gömrük hüququnun mənbəyi olan **beynəlxalq müqavilələr** üç növə (tipə) bölünür:

– Avropa İttifaqının və üzv-dövlətlərin birlikdə gömrük sahəsində üçüncü dövlətlərlə bağladıkları beynəlxalq müqavilələr;

– gömrük sahəsində üzv-dövlətlərin üçüncü dövlətlərlə və ya beynəlxalq təşkilatlarla bağladıkları beynəlxalq müqavilələr;

– təsis müqavilələrinin məqsədlərinə nail olmaq üçün üzv-dövlətlərin gömrük sahəsində öz aralarında bağladıkları beynəlxalq müqavilələr.

Avropa İttifaqının gömrük məsələlərinə dair göstərilən növ beynəlxalq müqavilələri Avropa İttifaqının gömrük qanunvericiliyinin tərkib hissəsidir. **Avropa İttifaqının gömrük qanunvericiliyi** dedikdə isə Avropa İttifaqında gömrük fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində yaranan münasibətləri tənzimləyən hüquqi aktların məcmusu başa düşülür. Avropa İttifaqı gömrük qanunvericiliyinin tərkibinə həm də Avropa İttifaqı institutlarının normativ hüquqi aktları daxildir ki, növbəti mövzuda məhz həmin aktlara toxunulur.

Avropa İttifaqının gömrük sahəsində beynəlxalq müqavilələrinin hüquqi qüvvəsinə gəldikdə, qeyd etməliyik ki, onlar Avropa İttifaqı institutlarının nonnativ hüquqi aktları qarşısında prioritetə (üstünlüyə) malikdir. Odur ki, əgər onlar arasında ziddiyyət (uyğunsuzluq) olarsa, beynəlxalq müqavilə normaları tətbiq edilir.

Avropa İttifaqı institutlarının normativ hüquqi aktları

Əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqının institutları normativ hüquqi aktları qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir ki, bu aktlar Avropa hüququnun mənbə növlərindən biridir. Əgər Avropa İttifaqının institutları gömrük tənzimləməsi sahəsində müvafiq normativ hüquqi aktları qəbul edərsə, onda həmin aktlar Avropa hüququnun müstəqil sahələrindən biri olan Avropa gömrük hüququnun mənbəyi qismində çıxış edir.

Nəzərə alınmalıdır ki, Avropa İttifaqı institutlarının normativ hüquqi aktları Avropa gömrük hüququnun formalaşmasında vacib rol oynamışdır. Hal-hazırda Avropa İttifaqında gömrük tənzimləməsi, əsasən, həmin aktlarının vasitəsi ilə yerinə yetirilir. Başqa sözlə, Avropa İttifaqı institutlarının aktları Avropa İttifaqının

gömrük fəaliyyəti ilə bağlı məsələlərin tənzimlənməsində indi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Onların köməyi ilə **aşağıdakı işlər** reallaşdırılır:

- gömrük qaydaları müəyyənləşdirilir;
- ümumi gömrük tarifi realizə olunur;
- Avropa İttifaqında tarif tənzimləməsi həyata keçirilir;
- idxal və ixrac əməliyyatları aparılan zaman vergitutma məsələləri həll olunur;
- valyuta nəzarətinin həyata keçirilməsi təmin olunur;
- gömrük rüsumlarından azadolmanın şərtləri və proseduru tənzimlənir;
- üçüncü dövlətlərin haqsız ticarət praktikası ilə mübarizə aparılır;
- pirat və saxta malların idxal olunmasının, eləcə də sərbəst dövriyyəyə buraxılmasının qarşısı alınır;
- gömrük tənzimləməsi sahəsində digər məsələlər həll olunur.

Avropa İttifaqı institutlarının normativ hüquqi aktlarının gömrük tənzimləməsi sahəsində rolundan danışdığımız zaman ortaya, təbii ki, belə bir sual çıxır: Avropa İttifaqı institutlarının hansı növ hüquqi aktları Avropa gömrük hüququnun mənbəyi ola bilər?

Əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqı institutlarının hüquqi aktlarının üç əsas növü vardır ki, məhz həmin növlər Avropa gömrük hüququnun mənbəyi kimi tanınır. Söhbət aktların aşağıdakı növlərindən gedir:

- rəqlament;
- direktiv;
- qərar.

Rəqlament üzv-dövlətlərdə məcburi və bilavasitə hüquqi qüvvəsi olan ümumi xarakterli aktdır. Əgər rəqlament Avropa Gömrük İttifaqının fəaliyyətinə aid məsələləri tənzimləyərsə, o, Avropa gömrük hüququnun mənbəyi sayılır. Məsələn, Avropa İttifaqı Şurasının 1889/2005 (EC) nömrəli rəqlamentinin köməyi və vasitəsi ilə gömrük tənzimləməsinin valyuta nəzarəti (gömrük sərhədindən valyuta sərəvətləri üzərində nəzarət) kimi məsələsi nizamlanır və qaydaya salınır. 2007-ci ildə qüvvəyə minən bu rəqlament həmin məsələni Avropa İttifaqının səlahiyyətinə aid etmişdir, yəni Avropa İttifaqının səlahiyyətini göstərilən

məsələyə şamil etmişdir. Avropa İttifaqı Şurasının 291392 (EEC) nömrəli rəqlamenti ilə Avropa Birliyinin Gömrük Məcəlləsi qüvvəyə minmişdir; 4502008 (EC) nömrəli rəqlamentlə isə Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsi qəbul edilmişdir¹. Həm də qeyd etməliyik ki, ümumi gömrük tarifi də Avropa İttifaqı Şurasının rəqlamenti formasında realizə olunur.

Rəqlament Avropa Gömrük İttifaqının fəaliyyətinin əsas məsələlərini tənzimləyən və həll edən aktdır. Bu səbəbdən o, Avropa gömrük hüququnun formalaşmasında daha vacib rol oynayır və bu gün də öz aktuallığını saxlayır.

Direktiv elə bir hüquqi aktdır ki, onun vasitəsilə Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin milli (daxili) qanunvericiliyi harmonizasiya olunur, yəni bir-birinə yaxmlaşdırılır. Məsələn, bir sıra direktivin köməyi ilə tütün məmulatlarına, alkoqollu içkilərə və enerji daşıyıcılarına aksizlərin ümumi sistemi formalaşmışdır.

Qərar, əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, fərdi xarakterli aktdır. Bu cür akt həm üzv-dövlətlərə, həm Avropa İttifaqının institutlarına, həm ayrı-ayrı şəxslərə (fiziki və hüquqi şəxslərə), həm də şəxslərin müəyyən qrupuna (kateqoriyasına) ünvanlana bilər. O, ünvanlandığı subyektlər üçün məcburidir. Əgər qərarlar gömrük məsələlərinə aid olarsa, belə halda onlar Avropa gömrük hüququnun mənbəyi sayılır. Məsələn, Avropa İttifaqı Şurasının 702008 (EC) nömrəli qərarı məlumatların elektron mübadiləsinin Ümumavropa gömrük sisteminin yaradılmasına həsr edilmişdir². Avropa İttifaqı Şurasının qərar formasında qəbul etdiyi müəyyən aktlar gömrük məsələləri üzrə qarşılıqlı inzibati fəaliyyətin inkişafına həsr edilmişdir; belə aktlar bütün üzv-dövlətlər və Avropa Komissiyası üçün məcburidir.

Məhkəmə qərarları

Bildiyimiz kimi, hüquqnormayaradıcılıq prosesində Avropa İttifaqı məhkəmələri vacib rol oynayır. Odur ki, Avropa İttifaqı məhkəmələrinin qərarları (məhkəmə presedentləri) Avropa hüququnun mənbə növlərindən biri sayılır.

Əgər Avropa İttifaqı məhkəmələri gömrük münasibətləri məsələlərinə dair qərarlar qəbul edərsə, onda həmin qərarlar Avropa gömrük hüququnun mənbəyi

---

¹ URL:<http://www.eur-lex.europa.eu>

² URL:<http://www.eur-lex.europa.eu>

qismində çıxış edir. Söhbət Avropa İttifaqı məhkəmələrinin gömrük tənzimləməsi sahəsində qəbul etdikləri qərarlardan gedir.

Gömrük tənzimləməsi sahəsində qərarlar, ilk növbədə, **Avropa İttifaqı Məhkəməsi** tərəfindən qəbul edilir. O, bu sahədə kifayət sayda qərarlar çıxarmışdır ki, həmin qərarlar Avropa gömrük hüququnun mənbəyi sayılır.

Gömrük tənzimləməsi sahəsində qərarlar həmçinin **Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsi** tərəfindən qəbul edilir ki, bu orqan Avropa İttifaqının məhkəmə sisteminə daxildir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsinin gömrük tənzimləməsi sahəsində çıxardığı qərarlardan xüsusi olaraq danışmaq lazımdır. Ona görə ki, Avropa İttifaqının bu məhkəmə orqanı normayaradıcılıq fəaliyyətində əsas rol oynayır. Həm də unutmaq olmaz ki, Avropa hüququnun fəvqəlmillə xarakterə malik olmasına Avropa İttifaqı Məhkəməsinin gömrük məsələlərinə aid bir sıra qərarı nəzərəcərpacaq dərəcədə təsir göstərmişdir. Bunlardan əlavə, Avropa İttifaqı Məhkəməsi AGİ haqqında bir sıra qərar çıxarmışdır ki, sonralar həmin qərarlar əsasında Avropa İttifaqının bəzi normativ hüquqi aktları qəbul edilmişdir.

Avropa Birliyinin Gömrük Məcəlləsi

Avropa İttifaqı çərçivəsində yaranan gömrük münasibətləri xeyli müddət, yəni 1994-cü ildən hal-hazırədə Avropa Birliyinin Gömrük Məcəlləsi ilə tənzimlənilir və qaydaya salınır. Ötən müddət ərzində Avropa Birliyinin Gömrük Məcəlləsi üçüncü ölkələrlə yaranan ticarət münasibətlərini nizama salan əsas sənəd kimi tanınmışdır. Elə buradaca dərhal qeyd etməliyik ki, həmin məcəllə Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin daxilində mal dövriyyəsinə tənzimləmək funksiyasını yerinə yetirməmişdir. Başqa sözlə, üzv-dövlətlərin daxilində mal dövriyyəsi məcəllə ilə nizamlanan məsələlər sırasına daxil olmamışdır. Təkrar edərək bir daha nəzərə çatdırırıq ki, məcəllə yalnız üçüncü ölkələrlə ticarət münasibətləri sferasında tətbiq edilir.

Avropa Birliyinin Gömrük Məcəlləsi 12 oktyabr 1992-ci il tarixdə Avropa İttifaqı Şurasının 291392 (EEC) nömrəli rəqlamenti ilə qəbul olunmuşdu¹. Məcəllənin qüvvəyə minməsinə gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, onun 1 yanvar 1993-cü il tarixdə qüvvəyə minməsi nəzərdə tutulmuşdu. Lakin, buna baxmayaraq, məcəllə bir ildən sonra, yəni 1994-cü il yanvar ayının 1-dən qüvvəyə mindi. Sözügedən məcəllə (onu, bəzən, 1992-ci il Gömrük Məcəlləsi adlandırırlar)

---

¹ URL:<http://www.customs-union.com>

qüvvəyə mindiyi andan Avropa gömrük hüququnun əsas mənbələrindən biri kimi tanınmağa başladı. Bu səbəbdən onun haqqında xüsusi olaraq danışmaq lazımdır.

Adıçəkilən 1992-ci il Gömrük Məcəlləsi öz strukturuna görə üç hissədən ibarətdir. Həmin hissələr özündə müxtəlif maddələri birləşdirir ki, bu maddələrdə ifadə olunan hüquq normaları aşağıdakı məsələləri tənzimləyir:

- məcəllənin tətbiq sferasını müəyyənləşdirir;
- gömrük qanunvericiliyinin əsas terminlərinə xarakteristika verir;
- gömrük ərazisi anlayışının məna yükünə aydınlıq gətirir;
- gömrük rüsumunun alınması və hesablanması qaydalarını müəyyənləşdirir;
- gömrük rüsumunun hesablanması üçün əsas olan amillər (malların tarif təsnifi, malların mənşəyi və tarif dəyəri) haqqında göstəriş nəzərdə tutur;
- gömrük borcuna (customs debt) aid məsələləri tənzimləyir;
- güzəştli (imtiyazlı) əməliyyatların dairəsini müəyyənləşdirir;
- gömrük-hüquq münasibətlərində iştirak edən tərəflərin hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirir;
- gömrük ərazisinə malların gətirilməsi haqqında qaydalar nəzərdə tutur;
- gömrük ərazisindən malların aparılması qaydalarını müəyyənləşdirir;
- gömrük rejimləri və prosedurları haqqında müddəalar nəzərdə tutur;
- gömrük orqanlarının qərarlarından şikayət verilməsi qaydalarını müəyyənləşdirir;
- gömrüyə aid digər məsələləri nizamlayır.

Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsi

Qeyd etməliyik ki, XXI əsrin əvvəllərində yaranmış vəziyyət Avropa İttifaqının gömrük qaydalanna düzəlişlər edilməsi və həmin qaydaların yeniləşdirilməsi zərurətini meydana çıxardı. Bu məqsədlə Avropa Komissiyası 30 noyabr 2005-ci il tarixdə baxılmaq və qəbul olunmaq üçün Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsinin layihəsini Avropa İttifaqı Şurasına və Avropa Parlamentinə təqdim etdi. Həmin layihə Avropa İttifaqı Şurası və Avropa Parlamenti tərəfindən

baxıldıqdan sonra 23 aprel 2008-ci il tarixdə Avropa İttifaqı Şurasının 4502008 (EC) nömrəli rəqlamenti ilə qəbul olundu¹. Qəbul olunmuş **Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsi** 2008-ci ilin iyun ayında dərc edildi.

Qəbul olunmasına və dərc edilməsinə baxmayaraq, Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsinin bütün müddəaları dərhal qüvvəyə minmədi. Belə ki, məcəllə müddələrinin mərhələ-mərhələ qüvvəyəminmə qaydası müəyyənləşdirildi. Birinci mərhələdə yalnız o normalar qüvvəyə mindi ki, həmin normalar Avropa Komissiyasının üzərinə Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsinin müddələrini implementasiya edən akt qəbul etmək vəzifəsi qoyur. Avropa Komissiyası bu vəzifəni beş il müddətinə icra etməlidir. Həmin vəzifə icra edilənə, yəni Avropa Komissiyası tərəfindən implementasiya aktı qəbul edilənə kimi 1992-ci il Gömrük Məcəlləsinin, habelə Avropa Komissiyasının 245493 (EEC) nömrəli rəqlamentinin normalarının tətbiq edilməsi nəzərdə tutulur. Odur ki, həmin normalar öz qüvvəsini itirməmişdir.

Avropa Komissiyasının 245493 (EEC) nömrəli rəqlamentinə¹ gəldikdə, qeyd etməliyik ki, həmin rəqlament implementasiya aktı adlanır; bu akt 2 iyul 1993-cü il tarixdə Avropa Komissiyası tərəfindən qəbul edilmişdir. 1992-ci il Gömrük Məcəlləsi və sözügedən rəqlament (implementasiya aktı) birlikdə gömrük tənzimləməsi sahəsində əvvəllər qüvvədə olan 100-dən çox rəqlamenti və direktivi əvəz etdi.

Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsinin qəbul olunmasını nə ilə izah etmək olar? Məlum olduğu kimi, XXI əsrin əvvəllərində həm qlobal ticarət sistemi, həm də Avropa İttifaqı inkişaf etməyə başladı ki, bu da, öz növbəsində, Avropa İttifaqının gömrük qaydalarının yeniləşdirilməsini tələb etdi. Xarici ticarət əməliyyatlarının təhlükəsizliyini təmin etmək, gömrük-tarif tənzimləməsini sadələşdirmək və gömrük xidmətinin işində müasir informasiya texnologiyalarını tətbiq etmək zərurətə çevrildi. Məhz belə şəraitdə Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsi qəbul edildi ki, o, Avropa İttifaqının gömrük qaydalarına düzəlişlər (dəyişikliklər) edən sənəddir.

Düzəlişlər (dəyişikliklər), hər şeydən əvvəl, gömrük rəsmiləşdirilməsi, onun prosedur və qaydalarına aiddir. Belə ki, Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsi onları **sadələşdirir**. Digər tərəfdən, Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsi həmçinin məlumatların mübadiləsində elektron metodlardan istifadə olunmasını nəzərdə

---

¹ URL:<http://www.wipo.int>

¹ URL:<http://www.eur-lex.europa.eu>

tuttur. Sözügedən Gömrük Məcəlləsi gömrük- hüquq münasibəti subyektləri üçün hüquq və vəzifələr müəyyənləşdirən normaları genişləndirir, gömrük qaydalarının harmonizasiyasını həyata keçirir və həmin qaydaların inzibati tətbiqi praktikasını unifikasiya edir. Bunlardan əlavə, Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsi gömrük orqanları və xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları arasında tərəfdaşlıq münasibətləri yaradır, habelə gömrük nəzarəti sistemində maliyyə maraqlarının qorunub saxlanması və təhlükəsizliyin təmin olunması ilə bağlı tədbirləri gücləndirir.

Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsi üzv-dövlətlərin gömrük orqanları qarşısında duran vəzifələri daha da genişləndirir. Həmin vəzifələr bunlardan ibarətdir:

- Avropa İttifaqının və üzv-dövlətlərin maliyyə maraqlarını qorumaq;
- daxili bazarı haqsız, ədalətsiz və qanunsuz ticarət praktikasından müdafiə etmək;
- Avropa İttifaqı və onun rezidentlərinin təhlükəsizliyini təmin etmək;
- gömrük nəzarəti və xarici iqtisadi fəaliyyət arasında lazımınca mövcud olan balansı qoruyub saxlamaq.

Gömrük Məcəlləsi (1992-ci il), eləcə də Yeniləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsi (2008-ci il) gömrük tənzimləməsi sahəsində vacib sənədlər sayılır. Onlar Avropa İttifaqı Şurasının müvafiq rəqlamentləri ilə qüvvəyə minmişdir. Buna görə də həmin sənədlər Avropa İttifaqı institutlarının normativ hüquqi aktları sırasına daxildir ki, bu cür aktlar Avropa gömrük hüququnun mənbə növlərindən biri sayılır. Avropa İttifaqı institutlarının normativ hüquqi aktlarından başqa, aşağıdakılar da Avropa gömrük hüququnun mənbə növləri hesab edilir:

- təsis müqavilələri;
- beynəlxalq müqavilələr;
- məhkəmə qərarları.

Avropa Gömrük İttifaqı

Avropa Gömrük İttifaqının anlayışı

Avropa İttifaqı regionunda Avropa Gömrük İttifaqının tarixən formalaşma dövrü keçən yüzilliyin 50-ci illərinə təsadüf edir. Belə ki, əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, həmin vaxtlar Avropa Gömrük və Polad Birliyi haqqında Müqavilə (1951-ci il) qəbul edildi. Tədqiqatçılar göstərirlər ki, bununla Avropa Gömrük İttifaqının formalaşmasının başlanğıcı qoyuldu¹. Təsadüfi deyil ki, həmin müqavilə Avropa Gömrük İttifaqının izlərini, necə deyərlər, «rüşeymlərini» əks etdirən ilk sənəd hesab edilir.

Bildiyimiz kimi, 1957-ci ildə Avropa İqtisadi Birliyi haqqında Roma Müqaviləsi imzalandı ki, bu, Avropa Gömrük İttifaqının yaradılması prosesini prinsip etibarı ilə yeni səviyyəyə qaldırdı. Müqavilənin 9-cu maddəsi Avropa İqtisadi Birliyi çərçivəsində müvafiq gömrük ittifaqının yaradılmasını nəzərdə tuturdu. Burada deyilirdi ki, Avropa İqtisadi Birliyi gömrük ittifaqına əsaslanmalıdır. Belə ki, gömrük ittifaqı kapital, mal və xidmətlərin sərbəst hərəkətini təmin edən əsas idi. Hətta Avropa İqtisadi Birliyi yarandığı vaxtdan AGİ ümumi bazarın əsaslarından biri kimi tanındı.

1958-1969-cu illər AGİ-nin yaradılmasında keçid dövrü sayılır. Bu dövr ərzində üzv-dövlətlər gömrük rüsumlarını tədricən ləğv etdilər. 1993-cü il yanvarın 1-dən isə Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin sərhədlərində mövcud olan gömrük prosedurları aradan qaldırıldı.

Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 23-cü maddəsi sözügedən gömrük ittifaqına həsr edilmişdir. Burada Avropa Gömrük İttifaqının xüsusiyyətləri, yəni onu xarakterizə edən əlamətlər göstərilir. Həmin əlamətlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- birinci, Avropa Gömrük İttifaqı bütün mal ticarətini əhatə edir;
- ikinci, Avropa Gömrük İttifaqı gömrük rüsumlarının qadağan **olunmasını** nəzərdə tutur;
- üçüncü, Avropa Gömrük İttifaqı üzv-dövlətlər arasında qarşılıqlı ticarət münasibətlərində **kəmiyyətə məhdudiyyətlərin aradan qaldırılmasını** nəzərdə tutur;
- dördüncü, Avropa Gömrük İttifaqı vahid gömrük ərazisinin forma-**laşmasını** nəzərdə tutur;

---

¹ Право Европейского Союза. Учебник /Под.ред. С.Ю.Кашкина М., 2003, с.406.

– beşinci, Avropa Gömrük İttifaqı üçüncü dövlətlərlə ticarət münasibətlərində **ümumi gömrük tarifinin müəyyənləşdirilməsini** nəzərdə tutur.

Qeyd etməliyik ki, Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilə Avropa Gömrük İttifaqına anlayış vermir. Lakin, buna baxmayaraq, biz, yuxarıda sadaladığımız xüsusiyyətləri (əlamətləri) nəzərə alaraq və onlara əsaslanaraq, Avropa Gömrük İttifaqına anlayış verə bilərik. Güman edirik ki, həmin xüsusiyyətlər (əlamətlər) Avropa Gömrük İttifaqına anlayış verilməsi üçün kifayət edər.

Avropa Gömrük İttifaqı dedikdə elə bir birlik daşa düşülür ki, Avropa İttifaqı çərçivəsində bütün mal ticarətini əhatə edən bu birlikdə gömrük tarifləri aradan qaldınır, üzv-dövlətlərin qarşılıqlı ticarətində kəmiyyətçə məhdudiyyətlər qadağan edilir, vahid gömrük ərazisi yaradılır, habelə üçüncü dövlətlərlə ticarət münasibətlərində ümumi gömrük tarifləri müəyyənləşdirilir. İndi isə Avropa Gömrük İttifaqının hər bir xüsusiyyətinə ayrılıqda aydınlıq gətirək.

Gömrük rüsumlarının aradan qaldırılması

Ümumi qayda belədir ki, dövlətlər arasında idxal və ixrac əməliyyatları aparılan zaman müvafiq gömrük rüsumu tutulur. Söhbət idxal və ixrac gömrük rüsumlarının alınmasından gedir.

Avropa Gömrük İttifaqına gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, üzv- dövlətlər arasında həm idxal, həm də ixrac gömrük rüsumunun alınması ləğv olunur. Bu barədə Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 30-cu maddəsində müvafiq göstəriş mövcuddur. Həmin maddədə deyilir ki, üzv-dövlətlər arasında **idxal və ixrac gömrük rüsumlarının alınması qadağan edilir**. Başqa sözlə, üzv-dövlətlər öz aralarında razılığa gəlirlər ki, onların bir-birindən gömrük rüsumları almalarından imtina olunsun.

Üzv-dövlətlər bir-birindən təkə gömrük rüsumları almalarından imtina edilməsi barədə razılığa gəlmirlər. Üzv-dövlətlər həmçinin razılığa gəlirlər ki, onlar eyni effektdə malik olan yığımların alınmasından imtina etsinlər.

«Eyni effektdə malik olan yığımlar» anlayışına gəldikdə, qeyd etməliyik ki, təsis müqavilələri nə belə anlayış işlədir, nə də həmin anlayışın mahiyyətinə aydınlıq gətirir. Həmin anlayışın nə demək olduğu sualına Avropa İttifaqı Məhkəməsi cavab vermişdir. Avropa İttifaqı Məhkəməsi göstərmişdir ki, həcmindən, təyinatından və alınma metodundan asılı olmayaraq, daxili və idxal malları üçün həmin malların sərhədləri keçməsi faktı əsasında birtərəfli qaydada

müəyyən edilən, lakin gömrük rüsumu hesab edilməyən istənilən ödəniş eyni effektdə malik olan yığım sayılır.

Kəmiyyətə məhdudlaşdırma

Bildiyimiz kimi, kəmiyyətə məhdudlaşdırma qeyri-tarif tənziyyətə metodunun növlərindən biridir. Bu metodun vasitəsi ilə xarici ticarət və idxal-ixrac əməliyyatları tənzimlənir⁴¹.

Kəmiyyətə məhdudlaşdırma kəmiyyət meyarı vasitəsilə tənziyyətə metodudur. Kəmiyyətə tənziyyətə dedikdə isə ölkəyə mal gətirilməsi (idxal) və ölkədən mal aparılması (ixrac) üçün müvafiq məhdudiyyət müəyyənləşdirilməsi başa düşülür. Söhbət ölkəyə mal gətirilməsinə (idxala) və ölkədən mal aparılmasına (ixraca) hədd qoyulmasından gedir. Bununla ölkənin maliyyə vəziyyəti, habelə ödəniş balansında tarazlıq təmin edilir.

Lakin, bundan fərqli olaraq, Avropa Gömrük İttifaqında üzv-dövlətlər arasında ticarət münasibətlərində kəmiyyətə məhdudiyyətlər qadağan edilir. Bu, aydın məsələdir. Əgər hər hansı dövlət istənilən müəyyən bir malın (malların) idxalı və ya ixracı üçün həcmə, yaxud da dəyərcə hədd qoyarsa (müəyyənləşdirərsə), bu, kəmiyyətə məhdudlaşdırmanı ifadə edir. Kəmiyyətə məhdudlaşdırmanın vasitəsi ilə dövlətlər öz proteksionist ticarət siyasətini həyata keçirirlər.

Məlum məsələdir ki, kəmiyyətə məhdudlaşdırma Avropa İttifaqı (Avropa Gömrük İttifaqı) daxilində ticarətə zərər vurur. Odur ki, üzv- dövlətlər arasındakı ticarət münasibətlərində kəmiyyətə məhdudlaşdırma qadağan olunur. Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 28-30- cu maddələri məhz üzv-dövlətlər arasında ticarətdə kəmiyyətə məhdudlaşdırmanın qadağan (ləğv) olunmasına həsr edilmişdir.

Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 28-ci maddəsi idxala kəmiyyətə məhdudlaşdırmanın qadağan olunmasına aiddir. Burada deyilir ki, üzv-dövlətlərdən bir-birinə idxal olunan mallara kəmiyyətə məhdudlaşdırmanın müəyyən edilməsinə yol verilmir.

Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 29-cu maddəsi isə ixraca kəmiyyətə məhdudlaşdırmanın qadağan edilməsi məsələsinə aiddir. Belə ki, bu

---

¹⁴ Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı, 2012, s.326.

maddə üzv-dövlətlərin birindən digərinə ixrac olunan mallar üçün kəmiyyətə məhdudlaşdırmanı qadağan edir.

Göstərilən maddələr həmçinin malların idxalı və ixracı zamanı eyni effektə malik olan tədbirləri qadağan edir. «**Eyni** effektə malik olan **tədbirlər**» termini işlətsə də, həmin maddələr onun mahiyyətinə aydınlıq gətirmir. Avropa İttifaqı Məhkəməsi göstərmişdir ki, üzv-dövlətlər tərəfindən qəbul edilən bütün ticarət qaydaları, əgər birbaşa və ya dolay yolla, potensial və yaxud da real olaraq Avropa İttifaqı daxilində ticarətə zərər vurmaq qabiliyyətli olarsa, onlar eyni effektə malik olan tədbir sayılır. Belə tədbirlər kəmiyyətə məhdudlaşdırmaya bərabər tutulur. Odur ki, eyni effektə malik olan tədbirlər də qadağan olunur.

Bunlarla yanaşı, müəyyən hallarda üzv-dövlətlər malların idxal və ixracı zamanı **birtərəfli qaydada** kəmiyyətə məhdudlaşdırma kimi tənzimətəmetmə metodu, habelə eyni effektə malik olan tədbirlər tətbiq edə bilərlər ki, məqsəd sosial əxlaqı, ictimai qayda və təhlükəsizliyi təmin etməkdən, insanların həyat və sağlamlığını qorumaqdan, heyvanlar və bitkilər aləmini mühafizə etməkdən, milli bədii, tarixi və arxeoloji sərvətləri, əqli mülkiyyəti müdafiə etməkdən ibarətdir. Həmin halların qəti və dəqiq siyahısı Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 30-cu maddəsində verilmişdir:

- sosial əxlaq;
- ictimai qayda;
- ictimai təhlükəsizlik;
- insanların həyat və sağlamlığını qorumaq;
- heyvanlar və bitkilər aləmini mühafizə etmək;
- milli tarixi, bədii və arxeoloji sərvətləri müdafiə etmək;
- əqli mülkiyyəti qorumaq.

Əgər sosial əxlaqın, ictimai qaydanın və təhlükəsizliyin təmin edilməsi, insanlann həyat və sağlamlığının qorunması və s. hallar zəruri olarsa, onda üzv-dövlətlər malların idxal və ixracı üçün birtərəfli qaydada kəmiyyətə məhdudlaşdırma tədbirlər, eləcə də eyni effektə malik olan tədbirlər tətbiq edə bilər. Lakin üzv-dövlətlərin belə hərəkəti diskriminasiya xarakteri daşmamalıdır.

Gömrük ərazisi

Qeyd etməliyik ki, hər bir gömrük ittifaqında, o cümlədən Avropa Gömrük İttifaqında vahid gömrük ərazisi yaradılmalıdır. Vahid gömrük ərazisinin yaradılması Avropa Gömrük İttifaqının formalaşmasının əsas və başlıca şərtlərindən biridir; ona Avropa İttifaqının vahid gömrük ərazisi deyilir.

Məlum olduğu kimi, Avropa İttifaqının üzvü olan 28 dövlət Avropa Gömrük İttifaqında birləşmişdir; onlann Avropa Gömrük İttifaqında birləşməsi isə həmin üzv-dövlətlərin gömrük ərazilərindən vahid gömrük ərazisinin yaradılmasını ifadə edir. Buna görə də vahid gömrük ərazisinin daxili gömrük sərhədləri olmur. Vahid gömrük ərazisi yaradıldıqda yalnız gömrük sərhədinin mövcudluğundan danışmaq olar. Gömrük sərhədi dedikdə vahid gömrük ərazisinin xarici perimetri başa düşülür.

Avropa İttifaqının vahid gömrük ərazisində Avropa Gömrük İttifaqı haqqında müvafiq normalar qüvvədə olur və tətbiq edilir. Odur ki, Avropa Gömrük İttifaqı haqqında normaların məkana görə qüvvəsi Avropa İttifaqının vahid gömrük ərazisi ilə məhdudlaşır.

Avropa İttifaqının vahid gömrük ərazisi özündə, hər şeydən əvvəl, quru əraziləri birləşdirir. Buraya həm də ərazi sular, daxili sular və hava məkanı daxildir. Bununla bərabər, üzv-dövlətlərin dövlət sərhədləri daxilindəki bəzi regionlar (məsələn, Qrenlandiya, Farer adaları və s.) Avropa İttifaqının vahid gömrük ərazisinə daxil deyil.¹ Bu isə ondan xəbər verir ki, «Avropa İttifaqının vahid gömrük ərazisi» və «Avropa İttifaqının ərazisi» anlayışları heç də üst-üstə düşmür. Təkrar edərək bir daha göstəririk ki, Avropa İttifaqının ərazisi sayılan bir sıra sahə (region) Avropa İttifaqının gömrük ərazisinə daxil deyildir.

SUAL 2

Avropa ticarət hüququnun anlayışı və xüsusiyyətləri

Biz, əvvəlki mövzuların birində Avropa hüququnun ibarət olduğu hüquq sahələri arasında Avropa ticarət hüququnun da adını çəkmişik. Bu isə təsadüfi xarakter daşımır. Belə ki, tələb olunan əsaslar (meyarlar), hər şeydən əvvəl, özünəxas nizamasalma predmeti mövcud olduqda, hər hansı müəyyən hüquqi qurum bu və ya digər hüquq sistemində müstəqil sahə kimi status əldə edir. Söylədiyimiz bu nəzəri fikri Avropa ticarət hüququ haqqında da demək olar.

Qeyd etməliyik ki, Avropa hüququnun ibarət olduğu hüquq normalarının müəyyən hissəsi (belə normaların sayı kifayət qədərdir) ticarət sahəsində yaranan münasibətləri (**ticarət münasibətlərini**) tənzimləyir. Ticarət münasibətlərinin yaranması və həmin münasibətləri tənzimləyən çoxsaylı hüquq normalarının mövcud olması faktı imkan verir ki, Avropa hüququnun tərkibində müstəqil hüquq sahəsi kimi Avropa ticarət hüququ ayrılınsın. Başqa sözlə, Avropa ticarət hüququ Avropa hüququnun **müstəqil hüquq sahələrindən biridir**; onun Avropa hüquq sistemində tutduğu yeri məhz bu cür müəyyənləşdirmək lazımdır. Avropa ticarət hüququ həm də Avropa hüququnun **xüsusi hissəsinə** daxil olan sahədir. Elə buradaca dərhal qeyd etməliyik ki, Avropa ticarət hüququ hal-hazırda ən dinamik sürətdə inkişaf edən sahələrdən biri kimi tanınır. Bu gün o, beynəlxalq ticarət hüququnun norma və prinsiplərinə daha çox uyğun gələn hüquq sahəsi hesab edilir.

Avropa ticarət hüququnun təşkkül tapması XX əsrin ortalarına təsadüf edir. Belə ki, məlum olduğu kimi, həmin zamanlarda üç Avropa inteqrasiya birliyi təsis edilmişdir. Məhz bu inteqrasiya birliklərinin təsis edildiyi vaxtdan Avropa ticarət hüququ formalaşmağa başlamışdır. Onun formalaşma prosesi Avropa kömrük hüququ ilə birlikdə və eyni vaxtda, bu hüquq sahəsi ilə qarşılıqlı əlaqə şəraitində həyata keçirilmişdir. Avropa ticarət hüququ bu gün də Avropa gömrük hüququ ilə qarşılıqlı əlaqə şəraitində inkişaf edir; o, xüsusən də son zamanlar Avropa ticarət hüququnun inkişafına yeni impuls vermişdir.

Avropa ticarət hüququnun nizamasalma predmeti

Avropa ticarət hüququnun nizamasalma predmeti dedikdə onun tənzimlədiyi ictimai münasibətlər başa düşülür. Nizamasalma predmeti elə bir əsas meyardır ki, onun sayəsində Avropa ticarət hüququ Avropa hüquq sistemində müstəqil hüquq sahəsi kimi tanınır.

Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 3-cü maddəsində göstərilir ki, Avropa İttifaqı kimi inteqrasiya qurumunun müstəsna səlahiyyətlərinə hansı məsələlər daxildir; ümumi ticarət siyasəti həmin məsələlərdən biridir. Avropa İttifaqının müstəsna səlahiyyətinə aid olduğuna görə üzv-dövlətlər ümumi ticarət siyasətini nə formalaşdırır, nə də həyata keçirə bilərlər.

Ümumi ticarət siyasətini formalaşdırmaq və həyata keçirmək üçün, təbii ki, müvafiq hüquq normaları müəyyən edilmişdir; məhz həmin normaların məcmusuna Avropa ticarət hüququ deyilir və belə normalar üçüncü ölkələrlə ticarət münasibətlərinə dair ümumi qaydalar müəyyən edir.

Ümumi ticarət siyasəti dedikdə xarici ticarət münasibətlərinin tənzimlənməsi sahəsində Avropa İttifaqının həyata keçirdiyi siyasət başa düşülür. Ümumi ticarət siyasəti, hər şeydən əvvəl, xarici ticarət münasibətlərinin tənzimlənməsinə yönəlmişdir. Məhz xarici **ticarət münasibətləri** Avropa ticarət hüququnun nizamasalma predmetini təşkil edir. Xarici ticarət münasibətlərini tənzimləyən hüquq normalarının sistemi isə Avropa ticarət hüququ adlanır.

Avropa ticarət hüququ dedikdə üçüncü ölkələrlə üzv-dövlətlər arasında yaranan xarici ticarət münasibətlərini tənzimləyən hüquq normalarının sistemi başa düşülür. Xarici ticarət münasibətlərini tənzimlədiyinə görə o, **xarici ticarət hüququ** hesab edilir. Təsadüfi deyil ki, Avropa ticarət hüququ xarici ticarətdə qeyri-tarif tənzimləmə tədbirlərinin tətbiqi üzrə aşağıda göstərilən bir sıra vacib məsələni əhatə edir:

- malların ixrac və idxalına nəzarət olunması;
- kəmiyyətə məhdudlaşdırma;
- mal ixracına kömək edilməsi;
- dempinqdən müdafiə;
- subsidiya;
- xarici ticarət maneələri;
- ticarət preferensiyası.

Avropa ticarət hüququnun tənzimlədiyi xarici ticarət münasibətlərinin **predmetini** təkcə mallar təşkil etmir; bu münasibətlərin predmeti qismində həm müxtəlif növ xidmətlər, həm də əqli mülkiyyət obyektləri çıxış edə bilər.

Avropa İttifaqında elektron ticarət və onun hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi də həyata keçirilir. **Elektron ticarət** (electronic commerce) dedikdə elektron rabitə vasitələrindən istifadə etməklə kommersiya xarakterli əqdlər bağlanması başa düşülür. Onu ənənəvi ticarətdən fərqləndirmək lazımdır. Ticarətin bu növləri arasında prinsiplial fərq bundan ibarətdir ki, elektron ticarət zamanı mallar və ya xidmətlər internet şəbəkəsinin vasitəsi ilə hərəkət edir.

Avropa Parlamenti və Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən 2000-ci ildə **200031EC nömrəli direktiv**¹ qəbul edilmişdir ki, həmin direktiv Avropa İttifaqında elektron ticarətin hüquqi əsası sayılır. Avropa İttifaqında elektron ticarətin hüquqi tənzimlənməsi məhz bu direktivin vasitəsi ilə həyata keçirilir. Üzv-dövlətlər öz qanunvericiliklərini həmin direktivə uyğunlaşdırmışdır. Nəticədə üzv-dövlətlərin elektron ticarət haqqında qanunvericilikləri bir-birinə yaxınlaşdırılmışdır. Sözügedən normativ akt **elektron ticarət haqqında direktiv** adlanır.

Elektron ticarət haqqında direktivlə bir sıra vacib məsələ tənzimlənilir. Elektron yolla, hər şeydən əvvəl, internet şəbəkəsinin vasitəsi ilə müqavilə bağlamaq həmin məsələlərdən biridir. Direktiv üzv-dövlətlərin üzərinə belə bir vəzifə qoyur ki, onlar elektron müqavilələrdən (electronic contracts) istifadə olunmasına mane olan halları aradan qaldırmalıdır. Elektron yolla bağlanan müqavilələr icra edilməlidir. Əgər elektron yolla bağlanan müqavilənin icra olunmasının bütün mərhələlərində onun icrasına mane olan hallar mövcud olarsa və ortaya çıxarsa, üzv-dövlətlər həmin maneələri aradan qaldırmaq üçün müvafiq tədbirlər görməlidir. Həm də deməliyik ki, elektron yolla bağlanan müqavilələr, ənənəvi üsulla bağlanan müqavilələr kimi, eyni hüquqi qüvvəyə malikdir.

Elektron ticarət haqqında direktiv Avropa İttifaqı ərazisindən maldən-dərənin (satıcının) göstərdiyi xidmətlərə şamil olunur. Bu normativ akt üçüncü ölkələrin (Avropa İttifaqının üzvü olmayan dövlətlərin) ərazisindən göstərilən xidmətlərə tətbiq edilmir.

Avropa ticarət hüququnun subyektləri və prinsipləri

Avropa ticarət hüququnun nizamasalma predmetini təşkil edən ictimai münasibətlər (xarici ticarət münasibətləri) quruluşca bir neçə elementdən ibarətdir; subyekt tərkibi həmin elementlərdən biridir. Məlum məsələdir ki, subyektlər olmadan xarici ticarət münasibətləri yarana bilməz. Söhbət Avropa ticarət hüququnun subyektlərindən gedir. Hansı qurum və şəxs Avropa ticarət hüququ ilə

---

¹ URL:<http://vwww.eur-lex.europa.eu>

tənzimlənən ictimai münasibətlərdə iştirak edə bilərsə, onlar Avropa ticarət hüququnun subyektləri kimi tanınır.

Avropa ticarət hüququnun subyektləri dedikdə onunla tənzimlənən xarici ticarət münasibətlərinin mümkün iştirakçıları başa düşülür. Avropa İttifaqı, Avropa İttifaqının institutları, üzv-dövlətlər və üzv-dövlətlərin şəxsləri (fiziki və hüquqi şəxsləri) həmin münasibətlərin iştirakçıları ola bilərlər. Buna görə də onlar Avropa ticarət hüququnun subyektləri sayılırlar.

Avropa ticarət hüququ öz nizaməsalma predmetinə daxil olan münasibətləri müəyyən özünəməxsus spesifik əsas ideya və rəhbər başlanğıclar sayəsində tənzimləyir. Hüquqi tənzimləmənin əsas ideyaları və rəhbər başlanğıcları **Avropa ticarət hüququnun prinsipləri** adlanır; özünəməxsus prinsiplərə malik olmaq Avropa ticarət hüququnun müstəqil hüquq sahəsi kimi tanınmasını şərtləndirən meyarlardan biridir.

Avropa ticarət hüququnun özünəməxsus aşağıdakı sahəvi (xüsusi) prinsiplərini fərqləndirmək mümkündür:

- malların Avropa İttifaqında sərbəst hərəkət etməsi prinsipi;
- ümumi ticarət siyasətinin həyata keçirilməsi prinsipi;
- Avropa ticarət hüququnun xarici ticarət hüququ olması prinsipi;
- ticarət müdafiə tədbirlərinin görülməsi prinsipi;
- ixrac rüsumundan imtina etmək siyasətinin yürüdülməsi prinsipi;
- ixracı maksimum səviyyəyə çatdırmaq prinsipi;
- idxal üzərində nəzarətin həyata keçirilməsi prinsipi və s.

Avropa ticarət hüququnun mənbələri

Təsis müqavilələri

Avropa ticarət hüququnun ibarət olduğu müvafiq hüquq normaları ya təsis müqavilələrində, ya beynəlxalq müqavilələrdə, ya Avropa İttifaqı institutlarının normativ hüquqi aktlarında, ya da məhkəmə qərarlarında ifadə olunur. Buna görə də onlar Avropa ticarət hüququnun mənbəyi sayılır.

Təsis müqavilələri Avropa ticarət hüququnun əsas mənbəyidir. Söhbət, ilk növbədə, Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilədən gedir. Burada Avropa ticarət hüququ üçün olduqcu əhəmiyyətli olan bir sıra norma təsbit olunmuşdur.

Həmin normalarda ümumi ticarət siyasətinin anlayışı, mahiyyəti, əsas məqsəd və istiqamətləri formulə edilir; bu normalar həmçinin ticarət sahəsində Avropa İttifaqı institutlarının səlahiyyətlərini və daxili normativ aktların qəbul edilmə qaydalarını müəyyənləşdirir. Hətta «**ümumi ticarət siyasəti**» anlayışım ilk dəfə təsis müqavilələrindən biri, yəni Avropa İqtisadi Birliyinin Təsis Müqaviləsi (1957-ci il) işlətməmişdir ki, sonralar həmin müqavilənin adı Lissabon Müqaviləsi ilə (2007-ci il) dəyişdirilərək «Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilə» kimi adla əvəz olunmuşdur.

Ümumi ticarət siyasətinin formalaşmasında Avropa İqtisadi Birliyinin Təsis Müqaviləsi böyük rol oynamışdır. Daha doğrusu, ümumi ticarət siyasəti məhz həmin müqavilə əsasında formalaşmışdır; nəticədə ümumi ticarət siyasəti Avropa Kömür və Polad Birliyinin, eləcə də Avropa Atom Enerji Birliyinin təsis edilməsi haqqında müvafiq müqavilələrin aid olduğu sahələrə şamil edildi.

Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqaviləyə görə, Avropa İttifaqı üçüncü ölkələrlə ticarət sazişləri bağlaya bilər; bundan ötrü, ilk növbədə, müəyyən danışıqlar aparılmalıdır. Belə danışıqlar isə Avropa Komissiyası tərəfindən aparılır. Belə ki, Avropa Komissiyası üçüncü ölkələrlə ticarət sazişləri bağlamaq üçün danışıqlar aparmaq hüququna malikdir. Lakin, danışıqların aparılmasından əvvəl o, Avropa İttifaqı Şurasından lazımi səlahiyyət almalıdır.

Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilə müəyyən edir ki, üçüncü ölkələrlə Avropa İttifaqı adından ticarət sazişlərini Avropa İttifaqı Şurası bağlayır. Bu, onun müstəsna səlahiyyətinə aid olan məsələdir. Odur ki, üçüncü ölkələrlə ticarət sazişlərini Avropa İttifaqı adından yalnız həmin orqan (institut) bağlaya bilər. Şübhəsiz, Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilədə təsbit edilən bu kimi normaların Avropa ticarət hüququ üçün vacib əhəmiyyəti vardır. Həmin müqavilədə nəzərdə tutulan belə bir norma da aktualdır ki, Avropa İttifaqı Şurası ticarət siyasəti sahəsində normativ hüquqi aktlar qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir.

Sözügedən müqaviləyə görə, ticarət balansını pozulduğu və ya iqtisadi çətinlik yarandığı hallarda üzv-dövlətlər müdafiə tədbirləri görə bilərlər; bunun üçün Avropa Komissiyasının razılığı tələb edilir. Lakin görülən müdafiə tədbirlərinin nəticəsində ümumi bazanın fəaliyyəti pozulmamalıdır.

Avropa ticarət hüququnun mənbəyi kimi Lissabon Müqaviləsi (Avropa İttifaqında islahat haqqında Müqavilə, 2007-ci il) barədə xüsusilə danışmaq lazımdır. Sözügedən müqavilədə aşağıdakılar ehtiva olunmuşdur:

- ümumi ticarət siyasəti haqqında normaların strukturunu mühüm dərəcədə dəyişdirir;
- ümumi ticarət siyasətini Avropa İttifaqının müstəsna səlahiyyətinə aid olan məsələlərdən biri hesab edir;
- üzv-dövlətləri ticarətə aid müstəqil müdafiə tədbirləri görmək hüququndan qəti olaraq məhrum edir;
- ticarət siyasətinə aid normativ hüquqi aktların qəbul olunmasında və beynəlxalq ticarət sazişlərinin bağlanması Avropa Parlamentinin rolunu möhkəmləndirir;
- ümumi ticarət siyasətinin həyata keçirildiyi sferanı genişləndirir;
- ümumi ticarət siyasətini Avropa İttifaqının xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edir.

Beynəlxalq müqavilələr

Beynəlxalq müqavilələr Avropa ticarət hüququnun mənbə növlərindən biridir. Söhbət Avropa İttifaqının ticarət sahəsində bağladığı beynəlxalq müqavilələrdən, yəni **beynəlxalq ticarət sazişlərindən** gedir. Belə müqavilələr (sazişlər) müxtəlif məqsədlər üçün bağlanır. Bu baxımdan, yəni hansı məqsədlər üçün bağlanması nöqtəyi-nəzərindən Avropa İttifaqının beynəlxalq ticarət sazişlərini aşağıdakı bir neçə **qrupa** bölmək olar:

- sərbəst (azad) ticarət haqqında saziş;
- beynəlxalq ticarət-iqtisadi təşkilatların yaradılması haqqında saziş;
- ayrı-ayrı malların (kənd təsərrüfatı məhsullarının, toxuculuq mallarının, kömür, polad və digər növ malların) beynəlxalq ticarətinin məhdudlaşdırılması haqqında saziş (belə sazişlərin vasitəsi ilə daxili bazar üçün arzuolunmaz nəticələrin yaranmasının qarşısı alınır);
- ən əlverişli şərait yaratmaq prinsipinin (rejiminin) müəyyənləşdirilməsinə dair saziş;
- milli rejim prinsipinin müəyyənləşdirilməsinə dair saziş;
- tarif güzəştinin müəyyənləşdirilməsinə dair saziş;

– azad ticarət rejiminin müəyyənləşdirilməsinə dair saziş (bu rejim Avropa İttifaqına mallar idxal olunan zaman birtərəfli qaydada iqtisadi inkişafa kömək etmək məqsədi ilə tətbiq edilir);

– beynəlxalq ticarətin ayrı-ayrı məsələlərinə dair saziş.

Avropa ticarət hüququnun mənbələri iyerarxiyasında beynəlxalq ticarət sazişlərinin tutduğu yerə gəldikdə, qeyd etməliyik ki, bu iyerarxiyada onlar bilavasitə təsis müqavilələrindən sonrakı yeri tutur. Avropa İttifaqının bağladığı beynəlxalq müqavilələrin spesifikliyi bundan ibarətdir ki, onlar təsis müqavilələrinə zidd ola bilməz. Başqa sözlə, beynəlxalq müqavilələr təsis müqavilələrinə uyğun olaraq bağlanmalıdır. Uyğunluq məsələsi üzərində nəzarəti qabaqcadan (a priori) Avropa İttifaqı Məhkəməsi həyata keçirir.

Avropa İttifaqının bağladığı beynəlxalq ticarət sazişləri həm Avropa İttifaqının institutları, həm də üzv-dövlətlər üçün məcburidir; onlar Avropa İttifaqı institutlarının ticarət siyasəti sahəsində qəbul etdikləri normativ hüquqi aktlara münasibətdə üstün hüquqi qüvvəyə malikdir. Bu səbəbdən onlar arasında ziddiyyət və ya fərqli mövqe yaranarsa, beynəlxalq ticarət sazişləri tətbiq edilir.

Avropa İttifaqı institutlarının normativ hüquqi aktlar

Qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqının institutları normativ hüquqi aktlar qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir; belə aktlar Avropa hüququnun mənbələri sistemində daxildir. Əgər Avropa İttifaqının institutları ticarət siyasəti məsələlərinə dair normativ hüquqi aktlar qəbul edərsə, onlar Avropa ticarət hüququnun mənbəyi qismində çıxış edir. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, Avropa İttifaqı institutlarının normativ hüquqi aktları Avropa ticarət hüququnun mənbə növlərindən biridir.

Reqlament normativ hüquqi aktların əsas forması sayılır. Avropa ticarət hüququnun mənbəyi olan reqlament, adətən, Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən müstəqil surətdə qəbul edilir. Avropa İttifaqı Şurasının müstəqil surətdə qəbul etdiyi reqlamentlər ümumi ticarət siyasəti kimi vacib məsələnin hüquqi tənzimlənməsində əsas və başlıca rol oynayır. Unutmaq olmaz ki, ümumi ticarət siyasəti sahəsinin hüquqi tənzimlənməsi, əsasən, Avropa İttifaqı Şurasının müvafiq reqlamentlərinin vasitəsi və köməyi ilə həyata keçirilir.

Avropa İttifaqı Şurasının reqlamentləri ümumi ticarət siyasətinə aid müxtəlif məsələləri tənzimləyir. Məsələn, 260369EEC nömrəli reqlament (1969-cu il) malların ixracına nəzarət olunmasının ümumi qaydalarını müəyyənləşdirir; 2602009EC nömrəli reqlament (2009-cu il) isə malların idxalına nəzarət edilməsi kimi məsələni tənzimləyir; 12252009EC nömrəli reqlament (2009-cu il)

antidempinq tənziplənməsini (antidempinq proseduru) qaydaya salır; 5972009EC nömrəli rəqlament isə subsidiyanın vasitəsi ilə istehsal olunmuş malların idxalından müdafiə məsələsinə həsr olunmuşdur¹.

Avropa İttifaqı Şurası rəqlamenti müstəqil surətdə deyil, həm də Avropa Parlamenti ilə birlikdə qəbul edə bilər. Məsələn, 6892008EC nömrəli rəqlamenti Avropa İttifaqı Şurası Avropa Parlamenti ilə birlikdə qəbul etmişdir;² həmin rəqlament təhlükəli kimyəvi maddələrin ixrac və idxalını tənzimləyir.

Avropa İttifaqı Şurasının Avropa Parlamenti ilə birlikdə qəbul etdiyi rəqlamentlər, adətən, qarışıq məsələləri nizamlayır. Qarışıq məsələlər dedikdə Avropa İttifaqının həm ümumi ticarət siyasəti, həm də digər sahələrdəki səlahiyyətlərinə aid olan məsələlər başa düşülür.

Rəqlament həm də «Avropa İttifaqının Komissiyası» kimi institut tərəfindən qəbul edilə bilər; belə rəqlamentlər yardımçı rol oynayır. Belə ki, Avropa Komissiyasının qəbul etdiyi rəqlamentlər ya ayrı-ayrı ölkələrə və ya mal növlərinə münasibətdə Avropa İttifaqı Şurasının müvafiq rəqlamentlərinin icrasını təmin edir, ya da prosedur məsələləri tənzimləyir.

Direktiv, əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, Avropa hüququnun mənbələri sırasına daxildir. Belə ki, direktiv Avropa İttifaqı institutlarının qəbul etdikləri normativ hüquqi aktların formalarından (növlərindən) biridir. Buna görə də direktiv Avropa ticarət hüququnun mənbəyi ola bilər, bu şərtlə ki, o, ticarət məsələsinə aid olsun.

Direktivdən, əsasən, üzv-dövlətlərin milli hüquqlarının **harmonizasiya** edilməsi (uyğunlaşdırılması və yaxınlaşdırılması) sahəsində geniş səviyyədə istifadə olunur; onun köməyi ilə bu və ya digər sahədə, o cümlədən ticarət sahəsində müxtəlif üzv-dövlətlərin milli hüquq normaları arasında toqquşma (kolliziya) aradan qaldırılır. Deməli, direktivin əsas rolu harmonizasiya üzrə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Direktiv Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən qəbul edilir; bu sənədi həm də Avropa Komissiyası qəbul edə bilər.

Qərarda Avropa hüququnun mənbələri sırasına aiddir. Deməli, o da Avropa ticarət hüququnun mənbəyi sayılır. Qərann vasitəsi ilə aşağıdakılar rəsmiləşdirilir:

---

¹ URL:<http://www.eur-lex.europa.eu>

² URL:<http://www.eur-lex.europa.eu>

- Avropa İttifaqının institutları tərəfindən beynəlxalq sazişlərə rəy verilməsi;
- antidempinq və digər müdafiə tədbirlərinin tətbiqi çərçivəsində təhqiqat aparılması və ya ona xitam verilməsi;
- ayrı-ayrı ölkələrdən gətirilən müəyyən mallar üçün xüsusi idxal şərtlərinin müəyyən edilməsi.

Qərar həm Avropa İttifaqı Şurası, həm də Avropa Komissiyası tərəfindən qəbul oluna bilər.

Məhkəmə qərarları

Məhkəmə qərarları Avropa hüququnun mənbə növlərindən biridir. Təbii ki, onlar Avropa ticarət hüququnun da mənbəyi qismində çıxış edə bilər. Söhbət, ilk növbədə, Avropa İttifaqı Məhkəməsinin çıxardığı qərardan gedir. Belə qərarlar Avropa ticarət hüququnun mənbələri arasında xüsusi yer tutur.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi Avropa İttifaqının səlahiyyətinə aid edilən və ümumi ticarət siyasətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı olan bütün məsələlərə (işlərə) baxır. Onun baxdığı işlərə birbaşa yurisdiksiya işləri aiddir. Avropa İttifaqı Məhkəməsi tərəfindən həm də preudisional qaydada qərar qəbul edilməsi mümkündür; çıxarılan qərar Avropa İttifaqının normativ hüquqi aktlarının tətbiqinə və ya təfsirinə aid ola bilər.

Avropa ticarət hüququnun mənbələri arasında həm də **Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin** (əvvəlki Birinci İnstansiya Məhkəməsinin) qərarları xüsusi yer tutur; 1994-cü ildən başlayaraq bu məhkəmə orqanı həm də ümumi ticarət siyasətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı işlərə baxır. Nəzərə almaq lazımdır ki, həmin ildən etibarən Ümumi Yurisdiksiya Məhkəməsinin yurisdiksiyası həm də ümumi ticarət siyasəti sahəsinə şamil olunur. Avropa İttifaqının antidempinq və kompensasiya tədbirlərinin tətbiqi ilə bağlı işlər onun baxıb həll etdiyi məsələlər arasında xüsusi yer tutur.

Yurisdiksiya Məhkəməsinin çıxardığı qərarlardan Avropa İttifaqı Məhkəməsinə kassasiya şikayəti vermək olar. Axı, Avropa İttifaqı Məhkəməsi kassasiya məhkəməsi funksiyasını yerinə yetirir.

Ümumdünya Ticarət Təşkilatının yaradılması haqqında Saziş

Qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqı beynəlxalq ticarət sazişlərini həm də o məqsədlə bağlayır ki, beynəlxalq ticarət-iqtisadi təşkilatların yaradılmasında iştirak

etsin. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının yaradılması haqqında Saziş (1994-cü il) məhz belə sazişlərdəndir.

Məlum olduğu kimi, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) dünya ticarəti sahəsində beynəlxalq tənzimləməni həyata keçirən əsas qurum sayılır. O, ticarət sahəsində ilk universal beynəlxalq (dövlətlərarası) təşkilatdır.

ÜTT-nin yaradılması çoxtərəfli ticarət danışıqlarının Uruqvay Raundunun əsas nəticələrindən biridir; həmin raund məhz sözügedən təşkilatın yaradılması haqqında müvafiq sazişin imzalanması ilə başa çatmışdır. Xatırlatmaq istərdik ki, **Ümumdünya Ticarət Təşkilatının yaradılması haqqında Saziş** 15 aprel 1994-cü il tarixdə çoxtərəfli ticarət danışıqlarının Uruqvay Raundunun iştirakçısı olan 104 dövlət tərəfindən Mərakeş şəhərində imzalanmışdır. İmzalandığı yerə görə onu, sadəcə olaraq, **Mərakeş Sazişi** adlandırırlar. Mərakeş Sazişinin 1 yanvar 1995-ci ildən qüvvəyə minməsi anından ÜTT fəaliyyət göstərməyə, öz funksiyasını yerinə yetirməyə başlamışdır; 15 aprel 1994-cü il tarixdə Mərakeş Sazişini imzalayanlar arasında Avropa Birliyi və onun üzvü olan dövlətlər də var idi.

Mərakeş Sazişi çoxtərəfli ticarət danışıqlarının **Uruqvay Raundunun nəticələri haqqında Yekun Aktının** ayrılmaz tərkib hissəsidir. Yekun Aktı həmin raundun nəticələrini özündə əks etdirən sənəddir ki, Avropa Birliyi və üzv-dövlətlər 15 aprel 1994-cü ildə həm də onu imzalamışdır.

Bildiyimiz kimi, keçən yüzilliyin ortalarından başlayaraq, beynəlxalq ticarətin çoxtərəfli qaydada hüquqi tənzimlənməsində əsas rol **Tariflər** və **Ticarət üzrə Baş Saziş** (QATT-TTBS) oynamışdır.¹ Təsadüfi deyil ki, o, beynəlxalq ticarət hüququnun tarixində ilk çoxtərəfli ticarət saziş hesab edilir. 1947-ci ildə imzalandığına və qəbul olunduğuna görə Tariflər və Ticarət üzrə Baş Saziş «QATT-1947» (və ya «QATT-47») adlanır. Beynəlxalq ticarətə dair müasir tələblərə uyğun olmaq üçün 1994-cü ildə «QATT-47» yeni redaksiyada qəbul olundu. Yeni redaksiyada qəbul edilmiş saziş «QATT-94» adlanmağa başladı. Hal-hazırda məhz qüvvədə olan «QATT-94» tətbiq edilir. Belə ki, «QATT-94» Ümumdünya Ticarət Təşkilatının fəaliyyətinin hüquqi əsasını təşkil edən sənədlər (hüquqi aktlar) sırasına daxildir². «QATT-94» 1994-cü ildə həm də Avropa Birliyi və üzv-dövlətlər tərəfindən qəbul olunmuşdur. Bu gün «QATT-1994» Mərakeş Sazişinə əlavə kimi daxil edilmişdir. Mərakeş Sazişinə həmçinin aşağıdakı digər vacib **sazişlər** də əlavə kimi daxil olmuşdur:

– Xidmətlərlə Ticarət üzrə Baş Saziş (QATS-XTBS);

¹Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslük. Bakı, 2012, s.246-247.

² Международное право. Учебник./Отв.ред. Г.В.Игнатенко, О.И.Тиунов. М.,2010, с.691.

- Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının Ticarət Aspektlərinə dair Saziş (TRİPS);
- Kənd Təsərrüfatına dair Saziş;
- Toxuculuq və Geyim üzrə Saziş;
- Sanitariya və Fitosanitariya Tədbirlərinə dair Saziş;
- Ticarətdə Texniki Maneələrə dair Saziş;
- Subsidiya və Kompensasiya Tədbirlərinə dair Saziş;
- Müdafiə Tədbirləri haqqında Saziş;
- İdxalın Lisenziyalaşdırılmasına dair Saziş;
- İnvestisiya Tədbirlərinin Ticarət Aspektlərinə dair Saziş (TRİMS);
- Malların Gömrük Qiyməti haqqında Saziş;
- Antidempinq Məcəlləsi;
- İxrac Mallarının Qabaqcadan Yoxlanılmasına dair Saziş;
- Malların Mənşə Qaydalarına dair Saziş;
- Mübahisələrin Tənzimlənməsinin Prosedur və Qaydalarına münasibətdə Razılıq və s.³

Sadaladığımız sazişlər Avropa İttifaqında məcburi hüquqi qüvvəyə malik olub, ümumi ticarət siyasəti sahəsində hüquqi tənzimləmənin əsası sayılır. Həmin sazişlərin məcmusuna (Mərakeş Sazişi də buraya daxildir) **Hüquqi aktların Mərakeş Paketi** deyilir. Hüquqi aktların Mərakeş Paketinə daxil olan sənədlər ÜTT sisteminin beynəlxalq-hüquqi aktları olub, müasir ticarət münasibətlərini çoxtərəfli tənzimləmənin mənbəyi hesab edilir.¹

Qeyd etməliyik ki, ÜTT-nin həyata keçirdiyi fəaliyyətin hüquqi bazası və əsası sayılan Mərakeş Paketinə daxil olan sənədlərdə müxtəlif hüquq normaları nəzərdə tutulmuşdur; həmin normaların məcmusuna (sisteminə) **Ünvanlı İttifaqın Ticarət Təşkilatı hüququ** (ÜTT hüququ) deyilir². Avropa İttifaqı Məhkəməsi dafələrlə öz qərarlarında göstərmişdir ki, ÜTT hüququna daxil olan hüquq normaları, o cümlədən QATT-də nəzərdə tutulan hüquq normaları Avropa hüququnun tərkib hissəsidir. Deməli, həmin normalar Avropa ticarət hüququnun da mənbəyi sayılır.

Avropa İttifaqının preferensial ticarət sazişləri

Avropa İttifaqı həm də ayn-ayrı ölkələrlə (və ya ölkələr qrupu ilə) preferensial ticarət sazişləri bağlamışdır ki, onlar Avropa ticarət hüququnun mənbəyi hesab

---

³ Göstərilən sazişlər barədə daha ətraflı: məsələn, Вельяминов Г.М.Международное экономическое право и процесс. Учебник. М.,2004, с.162-208 və s.

¹ Международное право. Учебник./Под. общ.ред. А.Я.Капустина. М.,2008, с.515.

² Əliyev E.Ə.Бeynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı, 2012, s.276.

edilir. **Preferensial ticarət sazişləri** dedikdə ticarət güzəştləri müəyyənləşdirmək, vahid iqtisadi məkan, gömrük ittifaqları və azad ticarət zonaları yaratmaq məqsədi ilə bağlanan sazişlər başa düşülür.

Hansı məqsəd üçün bağlanmasından asılı olaraq, preferensial ticarət sazişlərinin müəyyən əsas növləri fərqləndirilir ki, həmin növlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- birtərəfli qaydada ticarət preferensiyası ilə təmin etmək haqqında saziş;
- vahid iqtisadi məkanın yaradılmasına dair saziş;
- gömrük ittifaqı haqqında saziş;
- assosiasiya haqqında saziş.

Birtərəfli qaydada ticarət preferensiyası ilə təmin etmək haqqında sazişlər odur ki, belə sazişlər benefisiar - ölkələrdən Avropa İttifaqına gətirilən (idxal olunan) mallara görə gömrük rüsumunun alınmamasını nəzərdə tutur, benefisiar - ölkələr isə Avropa İttifaqı mallarını gömrük rüsumundan azad etmir; bu növ sazişlər qarşılıqlı olma prinsipindən çıxış etmir. Qarşılıqlı olma prinsipinin mahiyyəti bundan ibarətdir ki, saziş iştirakçısı olan tərəflər bir-birini qarşılıqlı olaraq ticarət preferensiyası (güzəşti) ilə təmin edir; belə güzəştə ikitərəfli ticarət preferensiyası deyilir.

Preferensial ticarət sazişinin sözügedən növünə gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, bu növ saziş birtərəfli qaydada təmin etmə prinsipindən çıxış edir. Həmin prinsipə görə, benefisiar-ölkələrdən Avropa İttifaqına gətirilən malların idxalı gömrük rüsumu alınmadan həyata keçirilir; benefisiar-ölkələrə idxal olunan Avropa İttifaqı mallarına görə gömrük rüsumu alınır, yəni benefisiar-ölkələrdə Avropa İttifaqı malları gömrük rüsumu ödənilməsindən azad edilmir. Belə güzəştə **birtərəfli ticarət preferensiyası** deyilir. Avropa İttifaqı birtərəfli ticarət preferensiyası ilə, ənənəvi olaraq, Afrika, Karib hözvəzi və Sakit okean rayonu ölkələrini təmin edir. Birtərəfli ticarət preferensiyası, bəzən, ticarət dövriyyəsinin yalnız müəyyən sahəsini əhatə edir.

Vahid iqtisadi məkanın yaradılmasına dair saziş elə bir beynəlxalq müqavilədir ki, bu müqavilə müəyyən bir ərazidə malların, xidmətlərin, kapitalları və şəxslərin sərbəst hərəkət etməsini nəzərdə tutur. Söhbət 1992-ci ildə Avropa Birliyi və Avropa Azad Ticarət Assosiasiyası arasında **Avropa iqtisadi məkanının yaradılması haqqında Sazişin** imzalanmasından gedir. Avropa iqtisadi məkanı ümumi bazara çox yaxın olan assosiasiya hesab olunur; belə məkanda nə ümumi ticarət siyasəti həyata keçirilir, nə də ümumi gömrük tarifi

tətbiq olunur. Məhz bunlara görə Avropa iqtisadi məkanının yaradılması haqqında Saziş Avropa İttifaqının preferensial ticarət sazişinin növlərindən biri sayılır.

Gömrük ittifaqı haqqında saziş dedikdə Avropa İttifaqının ayrı-ayrı üçüncü ölkələrlə bağladığı gömrük ittifaqı yaradılmasını nəzərdə tutan saziş başa düşülür. Özlüyündə gömrük ittifaqı olan Avropa İttifaqı bir sıra ölkə ilə (məsələn, Türkiyə, Andorra, San-Marino və s.) müvafiq saziş bağlamışdır⁵¹. Bunun nəticəsində həmin ölkələrin gömrük əraziləri Avropa İttifaqının vahid gömrük ərazisinə daxil olmur. Xatırladaq ki, Avropa İttifaqının vahid gömrük ərazisi üzv-dövlətlərin gömrük ərazilərindən ibarətdir (üzv-dövlətlərin daxili gömrük sərhədləri olmadan).

Təkrar edərək bir daha göstəririk ki, Avropa İttifaqının üçüncü ölkələrlə gömrük ittifaqı haqqında bağladığı sazişlər vahid gömrük ərazisinin yaradılmasına səbəb olmur. Vahid gömrük ərazisi yaradılmamasına görə mallar Avropa İttifaqı və həmin ölkələr (üçüncü ölkələr) arasında sərbəst hərəkət edə bilərlər. Gömrük ittifaqı haqqında sazişlərin bağlanması buna səbəb olur ki, ayrı-ayrı mallara münasibətdə milli rejim prinsipi tətbiq edilir.

---

¹ URL:<http://www.wikipedia.org>

SUAL 3

AVROPA MALİYYƏ HÜQUQU

Avropa maliyyə hüququnun anlayışı və Avropa hüquq sisfemində onun mövqeyi

Avropa maliyyə hüququ anlayışı

Maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi Avropa İttifaqında həyata keçirilən fəaliyyətin əsas istiqamətlərindən biri hesab edilir. Məlum məsələdir ki, bununla, yəni Avropa İttifaqında maliyyə xidmətləri göstərilməsi ilə əlaqədar müəyyən növ ictimai münasibətlər əmələ gəlir. Söhbət maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlərdən gedir və belə münasibətlər də, öz növbəsində, hüquqi tənzimləmənin obyektinə sayılır. Bu o deməkdir ki, maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətlər Avropa hüquq normaları ilə tənzimlənir. Məhz belə normaların məcmusuna Avropa maliyyə hüququ deyilir.

Avropa maliyyə hüququ dedikdə Avropa İttifaqında maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi ilə bağlı yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusu başa düşülür; həmin normalar bilavasitə maliyyə xidmətləri sahəsinin hüquqi tənzimlənməsinə yönəlmişdir. Buna görə də onlara Avropa maliyyə-hüquq normaları deyilir. **Avropa maliyyə-hüquq normaları** dedikdə maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi ilə əlaqədar olaraq, yaranan ictimai münasibətlərdə iştirak edən tərəflər üçün müəyyən edilən məcburi davranış qaydalan başa düşülür; normativ aktlarda təsbit olunan bu qaydalar isə Avropa İttifaqı və üzv-dövlətlər tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Məlum olduğu kimi, maliyyə xidmətlərinin hüquqi tənzimlənməsi, ənənəvi olaraq, **üç sahəni** əhatə edir ki, həmin sahələr bunlardan ibarətdir:

– investisiya xidməti;

- bank xidməti;
- sığorta xidməti.

Maliyyə xidmətləri dedikdə məhz investisiya, bank və sığorta xidmətləri başa düşülür. Avropa maliyyə hüququnun da əsas funksiyası investisiya, bank və sığorta xidmətlərinin göstərilməsi ilə bağlı olaraq, yaranan ictimai münasibətləri tənzim etməkdən ibarətdir.

Avropa maliyyə hüququnun predmeti, xüsusi prinsipləri və Avropa hüquq sistemində tutduğu yer

Avropa hüququ bir neçə müstəqil hüquq sahəsindən ibarətdir ki, Avropa maliyyə hüququ onlardan biridir. Avropa maliyyə hüququnun müstəqil hüquq sahəsi kimi tanınması, ilk növbədə, bununla bağlıdır ki, onun özünəməxsus **nizamasalma predmeti** vardır. Belə ki, bundan əvvəlki mövzuda toxunduğumuz kimi, Avropa maliyyə hüququnun ibarət olduğu hüquq normaları Avropa İttifaqında maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi ilə əlaqədar olaraq, yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyir. Məhz belə münasibətlər, yəni **maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi ilə bağlı yaranan münasibətlər** Avropa maliyyə hüququnun nazamasalma predmetini təşkil edir. Nizamasalma predmetinə malik olması isə Avropa maliyyə hüququnun müstəqil hüquq sahəsi kimi status əldə etməsini şərtləndirən əsas meyar sayılır.

Avropa maliyyə hüququ həm də ona görə müstəqil hüquq sahəsi kimi tanınır ki, onun **özünəxas xüsusi (sahəvi) prinsipləri** vardır. Belə prinsiplərin olması Avropa maliyyə hüququnun müstəqil hüquq sahəsi kimi ayrılmasına imkan verir. Məsələn, Avropa maliyyə hüququnun aşağıda göstərilən bir neçə xüsusi (sahəvi) prinsipini fərqləndirmək olar:

- maliyyə xidmətlərinin Avropa İttifaqında sərbəst hərəkət etməsi;
- vahid Avropa maliyyə xidmətləri bazarının yaradılması;
- maliyyə inteqrasiyasının həyata keçirilməsi;
- Avropa maliyyə bazarlarının inteqrasiyası;
- Avropa maliyyə bazarlarında şəffaflığın təmin edilməsi və s.

Avropa maliyyə hüququ Avropa hüququnun xüsusi hissəsinə daxildir. Başqa sözlə, Avropa maliyyə hüququ **Avropa hüququnun xüsusi hissəsinin tərkibinə** aid olan müstəqil hüquq sahəsidir; onun Avropa hüququnda tutduğu yeri məhz bu cür müəyyənləşdirmək lazımdır.

Avropa maliyyə hüququ milli (dövlətdaxili) maliyyə hüququndan fərqlənir. Belə ki, milli (dövlətdaxili) maliyyə hüququ maliyyə sahəsində ümumi (hakimiyyət xarakterli) münasibətləri tənzimləyir. Avropa maliyyə hüququna gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, o, maliyyə sahəsində xüsusi (qeyri-hakimiyyət xarakterli) münasibətləri nizama salır. Unutmaq olmaz ki, Avropa maliyyə hüququnun nizamasalma predmetini təşkil edən münasibətlər özünün hüquqi təbiətinə görə xüsusi (qeyri-hakimiyyət) xarakterli maliyyə münasibətləridir. Heç də sirr deyil ki, investisiya, bank və sığorta xidmətlərinin göstərilməsi zamanı xüsusi (qeyri-hakimiyyət) xarakterli maliyyə münasibətləri yaranır. 1999-cu ildə **maliyyə xidmətləri sahəsində fəaliyyət planı**¹ qəbul edilmişdir ki, bu, Avropa maliyyə hüququ sferasında vacib proqram sənədlərindən biri hesab olunur. Həmin sənəddən məlum olur ki, Avropa maliyyə hüququ investisiya, bank və sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı olaraq, yaranan xüsusi (qeyri-hakimiyyət) xarakterli maliyyə münasibətlərini nizama salır.

Avropa maliyyə hüququnun mənbələri və subyektləri

Avropa maliyyə hüququnun mənbələri

Avropa maliyyə hüququnun ibarət olduğu hüquq normaları hansı sənəddə ifadə edilir və mövcud olursa, o sənədlər də Avropa maliyyə hüququnun mənbəyi hesab edilir. Söhbət, ilk növbədə, təsis müqavilələrindən gedir. Düzdür, təsis müqavilələrini Avropa maliyyə hüququnun nə bilavasitə, nə də əsas mənbəyi hesab etmək olar. Məsələ burasındadır ki, təsis müqavilələri, xüsusi olaraq, maliyyə xidmətlərinin (bank, sığorta və investisiya xidmətlərinin) tənzimlənməsinə həsr edilən hər hansı bölmə nəzərdə tutmur. Lakin, buna baxmayaraq, təsis müqavilələri Avropa maliyyə hüququnun **normativ-hüquqi bazası və əsası** sayılır. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, təsis müqavilələrinin bir sıra norması Avropada maliyyə xidmətləri bazarının inteqrasiyasına kömək edir.

- Avropa maliyyə hüququnun **mənbə növləri** aşağıdakılardan ibarətdir:
- Avropa İttifaqının normativ hüquqi aktları;
- müqavilələr;
- məhkəmə qərarları.

Avropa İttifaqının normativ hüquqi aktları dedikdə Avropa İttifaqının səlahiyyətli institutları tərəfindən qəbul edilən direktiv və rəqlament başa düşülür;

---

¹ URL:[http://ww/v.old.rcb.ru](http://ww.v.old.rcb.ru)

onlar ikinci hüquq aktları da adlanır. Direktiv və rəqlament Avropa maliyyə hüququnun **əsas mənbəyi** hesab edilir.

Beynəlxalq müqavilələr Avropa maliyyə hüququnun mənbə növlərindən biridir. Söhbət Avropa İttifaqının üçüncü ölkələrlə (Avropa İttifaqının üzvü olmayan dövlətlərlə) maliyyə sahəsində bağladığı beynəlxalq sazişlərindən gedir.

Avropa maliyyə hüququnun mənbə növlərindən biri **Avropa İttifaqı Məhkəməsinin qərarlarıdır**. Əgər Avropa İttifaqı Məhkəməsi maliyyə məsələsi barədə qərar qəbul edərsə, həmin qərar Avropa maliyyə hüququnun mənbəyi kimi çıxış edir.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi Avropa maliyyə-hüquq normalarını təfsir edir və onların mahiyyətinə aydınlıq gətirir. O, maliyyə münasibətlərini tənzimləyən normativ hüquqi aktların məzmununu dəqiqləşdirir, maliyyə qanunvericiliyini tamamlayır, müvafiq hüquq normaları yaradır, mövcud olan hüquqi boşluqları aradan qaldırır.

Avropa İttifaqı Məhkəməsi, bəzən, ayrı-ayrı maliyyə məsələlərinə dair işlərə baxarkən müvafiq zəruri hüquq normaları mövcud olmur. Belə halda, baxılan işi tənzimləmək və həll etmək üçün Avropa İttifaqı Məhkəməsi yeni hüquq normaları müəyyənləşdirir; həmin normaların vasitəsi ilə mübahisəli məsələ öz həllini tapır.

Avropa maliyyə hüququnun subyektləri

Qeyd etdik ki, maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlər Avropa maliyyə hüququ ilə tənzimlənir; həmin münasibətlərdə iştirak edən şəxslərə Avropa maliyyə hüququnun subyektləri deyilir.

Avropa maliyyə hüququnun subyektləri dedikdə maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi sahəsində yaranan münasibətlərin mümkün (potensial) iştirakçıları başa düşülür. Öz hüquqi təbiətinə görə xüsusi (qeyri- hakimiyət) xarakterli olduğu üçün həmin münasibətlərdə subyekt qismində yalnız fiziki və hüquqi şəxslər çıxış edə bilirlər. Söhbət maliyyə- hüquq normalarının ünvanlandığı və yönəldiyi aşağıdakı şəxslərdən gedir:

- banklar;
- sığorta şirkətləri;
- investisiya təşkilatları (investisiya fondları);
- investor qismində çıxış edən fiziki şəxslər.

Hakimiyyət subyekti olan üzv-dövlətlərə gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, Avropa maliyyə hüququ ümumi (hakimiyyət) xarakterli münasibətləri tənzimləmir. Odur ki, onlar Avropa maliyyə hüququnun subyekti ola bilməzlər. Hakimiyyət səlahiyyətinə malik olduqlarına görə Avropa İttifaqının institutları da həmçinin Avropa maliyyə hüququnun subyekti hesab edilmirlər.

Direktivlər Avropa maliyyə hüququnun mənbəyi kimi

Şəffaflıq haqqında direktiv

Direktivlər Avropa maliyyə hüququnun mənbələri arasında əsas yer tutur. Nəzərə alınmalıyıq ki, maliyyə xidmətləri kimi vacib sahənin hüquqi tənzimlənməsi, əsasən, məhz direktivlərin vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Qeyd etməliyik ki, Avropa İttifaqında maliyyə xidmətləri sahəsinin tənzimlənməsinə aid çoxsaylı direktivlər qəbul edilmişdir. Onların içərisində, xüsusi olaraq, **şəffaflıq haqqında direktiv**¹ barədə danışmaq lazımdır. Bu direktiv emitentlərə vaxtaşırı informasiya verilməsi və nizamnamə kapitalı mühüm dərəcədə dəyişdiyi halda məlumatlandırma məsələlərini tənzimləyir.

Sözügedən direktiv (**№ 2004109EC**) 15 dekabr 2004-cü il tarixdə Avropa Parlamenti və Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən qəbul edilmişdir. O, həmin institutların əvvəlki 28 may 2001-ci il tarixli direktivini əvəz edir və onun bəzi tələblərini tamamlayır; 2004-cü il direktivi tənzimlənən bazarda satışı buraxılan qiymətli kağızların emitentləri haqqında informasiyaya münasibətdə şəffaflığa aid tələbləri harmonizə edir.

2004-cü il direktivi qiymətli kağız buraxan şəxslərin (emitentlərin) üzərinə daha geniş səviyyədə informasiya vermək vəzifəsi qoyur. Belə ki, emitentlər daha geniş həcmdə və müntəzəm surətdə informasiya vermək vəzifəsi daşıyırlar.

2004-cü il direktivinə görə, aşağıda göstərilən şəxslər informasiya verməyə borcludurlar:

– qiymətli kağızların emitentləri (söhbət tənzimlənən bazarda qiymətli kağızları satışı buraxılan emitentlərdən gedir);

– səhm sahibləri;

---

¹URL:<http://www.books.google.ru>

- səsvermə hüququna malik olan fiziki və hüquqi şəxslər;
- maliyyə imkanı (maliyyə aləti) səsvermə hüququna təsir göstərən fiziki və hüquqi şəxslər.

Emitentlər Avropa İttifaqı çərçivəsində **vaxtaşırı informasiya** verməlidirlər. Vaxtaşırı informasiya emitentin və ona nəzarət edən müəssisənin mövcud olan, eləcə də mümkün (proqnozlaşdırılan) maliyyə vəziyyətini xarakterizə edir. Belə informasiyanın verilməsi üç sənədin tərtib edilməsi yolu ilə həyata keçirilir. **İllik maliyyə hesabatı** həmin sənədlərdən biridir. Emitent bu sənədi maliyyə ili başa çatdıqdan sonra dörd aydan gec olmayaraq təqdim etməlidir. Həmin sənəd bu və ya digər yekunlara görə emitentin maliyyə vəziyyətini müqayisəli xarakterizə etməyə imkan verir.

Yarımillik maliyyə hesabatı emitentin təqdim etməyə borclu olduğu ikinci sənəddir. Bu sənədi səhmin və ya borc öhdəliyinin emitenti təqdim edir; həmin sənəd yarımillik müddət başa çatdıqdan sonra iki aydan gec olmayaraq təqdim olunmalıdır. Yarımillik maliyyə hesabatı bu və ya maliyyə ilinin altı ayının yekunlarına görə tərtib edilir. Buna görə də o, yarımilliyin nəticələrinə görə emitentin maliyyə vəziyyətini müqayisəli xarakterizə etməyə imkan verir.

Aralıq hesabat (bildiriş) üçüncü sənəd hesab edilir. Söhbət emitentin rəhbərlik orqanının təqdim etdiyi sənəddən gedir; bu sənəd maliyyə ilinin birinci və ikinci yarısında (hər maliyyə ilində altı ayda bir dəfə) dərc edilməlidir. Əgər emitent rüblük (üçaylıq) maliyyə hesabatı dərc edərsə, o, aralıq hesabat (bildiriş) dərc etdirmək vəzifəsi daşımır.

Vaxtaşırı informasiya verilməsi həm də milli (dövlətdaxili) səviyyədə tənzimlənən məsələdir. Bu məsələni tənzimləmək vəzifəsi Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin üzərinə düşür. Üzv-dövlətlər həm də milli səviyyədə məsuliyyət məsələsini tənzimləmək vəzifəsi daşıyırlar. Belə ki, emitent və onun orqanları (rəhbərlik, icra və müşahidə orqanları) vaxtaşırı informasiya vermək vəzifəsini poza, lazımınca icra etməyə bilirlər. Buna görə onlar məsuliyyət daşıyırlar. Məlum məsələdir ki, emitent və onun orqanlarına müvafiq məsuliyyət tədbirləri tətbiq edilməlidir. Məsuliyyət tədbirləri isə milli səviyyədə üzv-dövlətlər tərəfindən müəyyən olunur.

İnformasiya verilməsi həmçinin daimi xarakterdə olmalıdır. Söhbət emitentin **daimi informasiya** verməyə borclu olmasından gedir. Başqa sözlə, informasiya **daimi əsaslarla** verilməlidir. Daimi əsaslarla informasiya verilməsi o halda tələb edilir ki, səsvermə hüququnun bölgü strukturunda dəyişiklik olsun. Məsələn,

səsvermə hüququ verən səhmlərin əldə olunması və ya başqasına güzəşt edilməsi (verilməsi) nəticəsində belə dəyişiklik ola bilər.

Göstərilən 2004-cü il direktivi ümumi çərçivə aktıdır. Bu cür akt olması səbəbindən bəzi aktlar qəbul edilmişdir ki, həmin aktlar çərçivə xarakterli 2004-cü il direktivini konkretləşdirir. Məsələn, Avropa Komissiyası 8 mart 2007-ci il tarixdə müvafiq direktiv (**№ 200714EC**)¹ qəbul etmişdir ki, o, 2004-cü il direktivinin bəzi müddələrinin yerinə yetirilməsi şərtlərini müəyyənləşdirir.

Emissiya prospektləri haqqında direktiv

Emissiya prospektləri haqqında direktiv Avropa maliyyə hüququnun mənbələri sırasına aid olan aktlardan sayılır. Həmin akt belə adlanır: **investorlar arasında qiymətli kağızlar yerləşdirilən və ya qiymətli kağızlar satışa buraxılan zaman emissiya prospektinin dərci haqqında direktiv**. Onu qısaca, sadəcə olaraq, emissiya prospektləri haqqında direktiv adlandırırlar.

Emissiya prospektləri haqqında direktiv (**№ 200371EC**) Avropa Parlamenti və Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən 4 noyabr 2003-cü il tarixdə qəbul edilmişdir². Belə bir direktivin qəbul edilməsi Avropa maliyyə bazarlarının inteqrasiyasında vacib mərhələ oldu.

Emissiya prospektləri haqqında direktiv qiymətli kağızlar satışa buraxılarkən və ya onların açıq təklif olunması zamanı informasiya verilməsi məsələlərini tənzimləyir. Direktiv həm də emissiya prospektlərinə aid tələbləri müəyyənləşdirir.

Sözügedən direktiv iki növ münasibəti nizama salmaq məqsədinə xidmət edir. Birinci, direktiv **tənzimlənən bazarda qiymətli kağızların satışa buraxılması ilə bağlı yaranan münasibətləri** tənzimləyir. **Tənzimlənən bazar** dedikdə Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin ərazisində yerləşən və ya fəaliyyət göstərən bazar başa düşülür.

Emissiya prospektləri haqqında direktiv, şübhəsiz, bütün qiymətli kağızlarla bağlı olan münasibətləri tənzimləmir. Başqa sözlə, direktiv bütün qiymətli kağızlara tətbiq olunmur. Belə ki, bəzi qiymətli kağızlar direktivin tənzimləmə sferasına daxil olmur. Məsələn, Avropa Mərkəzi Bankı və ya üzv-dövlətlərin mərkəzi bankları tərəfindən buraxılan qiymətli kağızlara direktiv tətbiq olunmur;

---

¹ URL: <http://www.base.consultant.ru>

² URL:<http://www.worIdbiz.ru>

kollektiv investisiya qurumları tərəfindən buraxılan səhmlər də direktivin tənzimləmə sferasına daxil deyil və s.

Direktivin tənzimlədiyi ikinci növ münasibətlər isə **qiymətli kağızların açıq təklifi ilə bağlı yaranan münasibətlərdir**. Direktivdə «qiymətli kağızların açıq təklifi» kimi anlayışın mahiyyətinə aydınlıq gətirilir, yəni ona formal tərif verilir. **Qiymətli kağızların açıq təklifi** dedikdə qiymətli kağızlar və təklifin şərtləri haqqında kifayət dərəcədə məlumatları əks etdirən, istənilən formada və istənilən üsulla verilən elə bildiriş başa düşülür ki, bunun əsasında investor qiymətli kağızları əldə etmək (almaq) və ya abunə yazılışı barədə qərar qəbul edir.

Emissiya prospektləri haqqında direktivin əsas **xüsusiyyətlərindən** biri bundan ibarətdir ki, o, qiymətli kağızların emitentləri üçün «Avropa pasportu» müəyyənləşdirir¹. Başqa sözlə, direktiv qiymətli kağızların emitentləri üçün «Avropa pasportu»nun realizə olunması mexanizmini təsbit edir. **Avropa pasportu** isə emissiya prospektinin üzv-dövlətlərin birində təsdiq olunması prinsipinə əsaslanır; bundan sonra onun qüvvəsi bütövlükdə Avropa İttifaqı çərçivəsinə şamil olunur.

Sözügedən direktiv həm də emissiya prospektlərinin tərtib olunma, təsdiqlənmə (bəyənilmə) və dərc edilmə qaydalarını müəyyənləşdirir. **Emissiya prospekti dedikdə** elə reklam sənədi başa düşülür ki, özündə maliyyə və digər xarakterli məlumatları əks etdirən həmin sənədi emitent qiymətli kağız buraxan zaman potensial investora təqdim edir. Əvvəlcə emissiya prospekti tərtib olunmalı, hazırlanmalıdır. Sonra emissiya prospekti mənşə dövlətinin səlahiyyətli orqanı tərəfindən təsdiq olunmalıdır (bəyənilməlidir). Bundan ötrü 10 günlük müddət (söhbət iş günündən gedir) müəyyən edilmişdir. Belə ki, səlahiyyətli orqan 10 iş günü müddəti ərzində emissiya prospektinin təsdiq olunması (bəyənilməsi) haqqında müvafiq qərar qəbul etməli və bu barədə maraqlı şəxslərə məlumat verməlidir. Daha sonra isə emissiya prospekti dərc edilir. Təsdiq olunmamış emissiya prospekti dərc edilə bilməz.

Emissiya prospektləri haqqında direktiv **ümumi çərçivə aktıdır**. Buna görə də həmin direktivi konkretləşdirən bir sıra akt qəbul edilmişdir. Söhbət, ilk növbədə, **emissiya prospektlərində əks olunan informasiya məsələsinə dair rəqlamentdən** gedir. Həmin tətbiq etmə rəqlamenti (№ 8092004EC) 29 aprel 2004-cü il tarixdə Avropa Komissiyası tərəfindən qəbul edilmişdir². Burada

---

¹ URL:<http://www.old.rcb.ru>

² URL:<http://www.wikipedia.org>

müxtəlif sxemlər göstərilmişdir ki, həmin sxemlər əsasında investorların tanış ola biləcəkləri informasiyaya aid minimal tələbləri müəyyənləşdirmək mümkün olur.

Sözügedən rəqlamentə görə, emissiya prospekti, adətən, vahid (bir) sənədin vasitəsi ilə tərtib olunur. Bununla yanaşı, həmin rəqlament emissiya prospekti üçün bir neçə sənəddən istifadə olunmasına yol verir; belə halda emissiya prospekti mürəkkəb struktura malik olur.

Emissiya prospektləri haqqında direktivi həm də Avropa Komissiyasının müvafiq rəqlamenti (8092004EC - 29.04.2004-cü il) konkretləşdirir, həmin rəqlament **üçüncü ölkələrdən olan emitentlərin maliyyə hesabatı vermələri haqqındadır.**¹

---

¹ URL:<http://www.eur-lex.europa.eu>

NƏTİCƏ

Həm gömrük, həm də digər avropa iqtisadi meyilli hüquq sahələrinin öyrənilməsi olduqca vacib əhəmiyyət kəsb edir və avropa hüquq sahələri arasında qarşılıqlı əlaqələr körpülərinin müəyyənləşdirilməsində əvəzolunmaz rol oynayirlar.